

HOOFDSTUK 2

DE ANARCHISTISCHE INVLOED VAN VAN NU EN STRAKS OP DE ANTWERPSEVLAAMSGEZINDE VRIJZINNIGE LEERLINGEN AAN HET ANTWERPSE ATHENEUM1894 - 1896

De verschijning van het Antwerpse anarchistische blad Ontwaking in 1896 was uiteindelijk de vrucht van de geestelijke inwerking van Van Nu en Straks, zelf een exponent van het samengaan van kunstwereld, anarchisme en ook socialisme in Frankrijk en Frans-België, op een aantal vlaamsgezinde vrijzinnige leerlingen aan het Antwerpse atheneum. De literaire kring Elck wat wils, die hoofdzakelijk uit leden van de Vlaamsche Kring, de leerlingkring van deze jongeren aan het atheneum, bestond, spatte einde 1895, begin 1896 als gevolg van de contacten met Van Nu en Straks uit elkaar. De anarchiserende fractie zou Ontwaking uitgeven. In een eerste paragraaf geven wij een niet exhaustief bedoeld beeld van Elck wat wils en haar aanraking met Van Nu en Straks. De tweede paragraaf gaat dieper in op de eerste reeks van Ontwaking en bevat een voorstelling van het tijdschrift, van zijn geestelijke 'vaders', verder een inhoudelijke uitdieping; tot slot proberen wij ook te peilen naar de ontvangst van dit groene blaadje aan de tijdschriftenboom.

1. DE LITERAIRE KRING "ELCK WAT WILS" IN DE BAN VAN VAN NU EN STRAKS 1894-1896

De verschijning van Ontwaking in april 1896 was eigenlijk de logische uitloper van de interne evolutie die Elck wat wils vanaf zijn ontstaan in 1894 had doorgemaakt. (1) Elck wat wils was een literair clubje, waartoe voornamelijk leerlingen van het Antwerpse atheneum behoorden of dit pas verlaten hadden, meestal Vlaamsche Kringers die het blijkbaar nodig achtten dat deel dat ze meer hadden dan hun kringgenoten aan literaire belangstelling en eventueel creativiteit in een organisatorisch verband uit te wisselen. (2) Aan de doopvont van het kransje ston-

- (1) Deze paragraaf heeft enkel tot bedoeling een voorspel tot Ontwaking te zijn en als dusdanig niet exhaustief; op enkele uitzonderingen na bekeken wij voor dit stuk enkel de briefwisseling van de personen die ook medewerker aan Ontwaking zouden worden.
- (2) Zie in dat verband ondermeer L. BAEKELMANS, 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum. Vlaams schrijver voor de jeugd. Verbleekt portret, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 121-123; ID., Ontmoetingen, Leuven, 1951, p. 166-168, 205-206; ID., De mannen van Elck wat wils, Amsterdam, 1924, p. 36-49, 53-57; 65-72, 76, 78, 80; P. ARENTS, Werk van Lode Baekelmans. Bibliografie - Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1954, nr. 4, p. 483-729; ID., Werk van Lode Baekelmans. Addenda, - Mededelingen, 1959, nr. 1, p. 7-8; L. KRIJN, Lode Baekelmans en het Antwerpse milieu, - Onze tijd, 1-10-1939, p. 157-159; Lode Baekelmans gehuldigd. Een gesprek met de jubilaris. De ontvangst ten stadhuize, - De Maesbode, 1-6-1926; V. RESSELER, Een halve eeuw geleden, - Lode Baekelmans ter eere, 1945, dl. I, Antwerpen, 1946, p. 42; ID., Het jubileum van Lode Baekelmans. Een huldiging van Lode Baekelmans. Letterkundig leven te Antwerpen, - Het Laatste Nieuws, 24-1-1939; O. DE SMEDT, o.c., p. 14, die zich nagenoeg uitsluitend baseerde op De mannen van Elck wat wils van Baekelmans; M. OUKHOW, art. Elck wat wils, - E.V.B., dl. I, p. 478, baseerde zich op de twee laatstgenoemde werken; H. ELIAS, o.c., dl. I, p. 132, op O. De Smedt alleen; vermelden wij tenslotte de passage uit T. PENNEMAN, Lode Baekelmans. Een literair-biografische studie (1789-1902); onuitgegeven licentiaatsthesis, Leuven, 1958, p. 15-39; De Vlaamsche Kring (1885-1901), taalminnend genootschap van leerlingen aan het Antwerpse atheneum, opgericht als tegenhanger van de tweetalige Kring Studie (cfr. infra, p. 240) om de Vlaamse, niet in het minst om toe te zien op de uitvoering van de taalwet op het onderwijs van

.../...

den wellicht Edler Hansen, Jan Eelen en Leo Krijn (1), maar vrij vlug moeten zich daarbij aangesloten hebben : Julius De Maesschalk, Victor Ressler en Jef Gielis. In de winter van 1894-1895, waarschijnlijk in oktober, werd ook Baekelmans op voorstel van Jef Gielis opgenomen; bovendien werd hij vrij spoedig meegetroond naar De Vlaamsche Kring, ondermeer door V. Ressler, de toenmalige voorzitter van de kring, en daar zelfs tot secretaris aangesteld. (2) Nog later werden ook Leo

.../...1883, en Vlaams-vrijzinnige belangen te behartigen; in 1901 werd de Kring opgevolgd door de Vlaamsche Bond, ofschoon in 1903 (tijdelijk) en 1915 de Kring werd heropgericht, telkens de Bond door de schooloverheid aan banden werd gelegd; V. VAN DEN BERGHE, art. Vlaamsche Kring, - E.V.B., dl. II, p. 1850; zie ook O. DE SMEDT, o.c., p. 7-18.

- (1) L. KRIJN, art.cit., p. 157; L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat Wils, p. 36; vermeldt ook Jef Gielis als stichtend lid; Baekelmans en Leo Van Nerum vervoegden pas later de groep i.t.m. wat M. OUKHOW, art.cit., p. 478; zich steunend op O. DE SMEDT, o.c., p. 14 aangeeft; zie terzake bijvoorbeeld L. BAEKELMANS, 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, 121-122; E. Hansen (1878-1945), zoon van dr. C.J. Hansen, voorzitter Vlaamsche Kring (1897-1895); doctor, leraar en prefect aan het Antwerpse atheneum, stichtend voorzitter van de Vlaamschen Leeraarsbond; voorzitter van de Antwerpse afdeling van het Willemsfonds; medewerker ook aan Onze Vlagge; A.M.V.C., H. 2558 DK; V. VAN DEN BERGHE, art.cit., p. 1850; L. BAEKELMANS, Ontmoetingen, p. 47-48; J. Eelen, cfr. infra, p. 184. L. Krijn (1878-1940), lid van Elck wat wils en de Vlaamsche Kring, oprichter in 1904 van De Vlaamsche Boekhandel te Brussel, uitgever van het bibliografisch tijdschrift Het Boek en in 1936 van het gelijkaardige Onze tijd; na de eerste wereldoorlog taalleraar, vertaler aan de senaat, vervolgens opnieuw uitgever; medestichter en voorzitter van de Vereniging tot bevordering van het Vlaamse boekwezen; organisator van het Vlaamse leven in het Brusselse; van zijn hand is De man met den baard (1939); oprichting naar zijn naam in 1942 van de Leo Krijn-prijs voor romanschrijvers; ID., o.c., p. 205-207; A.M.V.C., K 945, DK.
- (2) ID., o.c., p. 167; ID., De mannen van Elck wat wils, p. 37-39; L. KRIJN, art.cit., p. 157; V. RESSELER, art.cit.; ID., Een halve eeuw geleden, - Lode Baekelmans ter eere, 1945, dl. I, p. 42; J. De Maesschalk, en J. Gielis konden niet geïdentificeerd; V. Ressler en L. Baekelmans, cfr. infra, p. 183-184.

van Nerum (1) en Oscar Six (2) op voorstel van Baekelmans opgenomen. Vonden verder nog de weg naar Elck wat wils : C. Wildiers (3), Alofs De Laet, Samuel Folkowsky (4) en Adriaan Van Mierlo (5).

De naam Elck wat wils zou gekozen zijn vanwege de enige aangelegenheid die bij reglement was vastgelegd : met name het gebrek aan elke reglementering. Als voorzitter van het genootschap fungeerde Edler Hansen. Bij hem thuis, in het huis van de Antwerpse stadsbibliothecaris dus, werd nagenoeg elke zondagnamiddag vergaderd, waarna dan, zeker tijdens de winter, door het overgrote deel van de aanwezigen naar de bijeenkomsten van de Vlaamsche Kring getrokken werd. Op die zondagnamiddagen

-
- (1) L. Van Nerum (1874-1905), na studies aan de Lierse normaalschool onderwijzer te Antwerpen, later om gezondheidsredenen ambtenaar bij de Antwerpse openbare werken; werkte mee aan de Nederlandsche Dicht- en Kunsthal, De Vlaamsche school en Vlaamsch en Vrij; bekend als schrijver van jeugdverhalen; van zijn hand is o.a. Eerstelingen (1895), Anemonen, Bij kinderen, enz.; L. BAEKELMANS, 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 121-123; A.M.V.C., N 2255, K.
- (2) O. Six (1875-1946), van Westvlaamse afkomst, studeerde een tijd aan het Antwerpse atheneum, vervolgens te Brussel in de leer bij een broer pasteibakker; terug te Antwerpen medewerker van zijn broer apotheker Remy, tijdens zijn periode te Brussel vriend van W. Gijssels en actief in de Vlaamsche Volkspartij; publiceerde in Allemanstvriend, Vlaamsch en Vrij, De zweep; lid van Elck wat wils en trouw bezoeker van de Kapel; medewerker aan Onze Vlagge en de tweede reeks van Ontwaking; ID., In de spiegelbollen, Hasselt, 1964; p. 98-102; A.M.V.C., S 635, DK.
- (3) ID., Ontmoetingen, p. 206; T. PENNEMAN, c.c., p. 24; C. Wildiers (1877-1962), lid van de Vlaamsche Kring, redacteur De Nieuwe Gazet (1914); medestichter Het Toneel in 1915; hoofdredacteur Lloyd anversois; schrijver van revues en bewerker van operettes en komedies; titularis van de filmrubriek in Le Matin en De Nieuwe Gazet; in 1919 algemeen secretaris van de Syndikale Kamer der Kinema's en Bijvakken van Antwerpen, die later de provinciale afdeling van de Vereniging der Kinemabestuurders van België zou worden; in 1931 stichter van de Antwerpse afdeling van de Belgische filpersbond; A.M.V.C., W 6845 K.
- (4) Zie bijvoorbeeld : A.M.V.C., T 3701, Tolkowsky aan Resseler, 8-12-1895, 17-12-1895, 29-2-1896; V.N.S., Baekelmans aan Resseler, 25-5-1895, S. Tolkowsky en A. De Laet, cfr. infra, p. 183-184.
- (5) L. BAEKELMANS, 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 122; A. Van Mierlo konden wij niet identificeren.

legden de leden elkaar hun letterkundige vruchten voor en gingen evenmin harde discussies, waarbij de traditionele Vlaamse letterkunde, geïncarneerd in Vlaamsch en Vrij (1) steeds minder gespaard bleef, als 'gezellig samenzijn' uit de weg. (2) Pol de Mont, leraar aan het atheneum, dr. C.J. Hansen, de stadsbibliothecaris, en Peter Benoit waren toen nog de grote Vlaamse helden. (3)

- (1) Vlaamsch en Vrij (1893-1897), geïllustreerd Brussels weekblad ondermeer o.l.v. Johan Ramaekers; wilde op bevattelijke wijze Vlaams artistiek en politiek nieuws onder het volk verspreiden en zijn kolommen openzetten voor alle overtuigde vlaamsgezinden; vanaf 1895 verscheen het blad o.l.v. Lodewijk Opdebeek te Antwerpen en was het ook meer een artistiek-cultureel blad, dat naast de strijd voor de Vlaamse belangen, ook de ondersteuning van de Zuidnederlandse literatuur beoogde; naar het einde toe opnieuw vooral informatief; L. JANSSEUNE, art. Vlaamsch en Vrij, - E.V.B., dl. II, p. 1828-1829.
- (2) L. BAËKELMANS, art.cit., p. 121-122; ID., De mannen van Elck wat wils, p. 37-40; 53-54; ID., In de spiegelbollen, p. 163; ID., Ontmoetingen, p. 167-168, 205-206.
- (3) ID., o.c., p. 47; ID., De mannen van Elck wat wils, p. 34-36, 43-44, 67, 70, 84-86; ID., 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 122; V. RESSELER, Het jubileum van Lode Baekelmans, - Het Laatste Nieuws, 24-1-1939; P. de Mont (1857-1931), dichter, prozafist, criticus, toneelschrijver, volkskundige, kunsthistoricus, journalist en militant flamingant; actief in de Vlaamse studentenbeweging te Leuven; als leraar Nederlands aan het Antwerpse atheneum belangrijke invloed op de Vlaamse Kring; van 1892 tot 1896 Vlaams liberaal provincieraadslid; medewerker aan De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle, hoofdredacteur van De Vlaamse School (1897-1907); in 1904 conservator van het Antwerpse museum voor schone kunsten; moest na de eerste wereldoorlog ondanks een neutrale houding vroegtijdig ontslag nemen; hoofdredacteur van het vlaamsgezinde dagblad De Schelde (1919-1923); actief in Het Taalverbond, de liberale tegenhanger van de Koninklijke Vlaamse Academie (ofschoon de Mont zelf niet erg partijpolitiek gebonden was), actief ook in de beweging voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit; R. VERVLIET, art. Mont, Pol de, - E.V.B., dl. II, p. 973-979;
- C.J. Hansen (1833-1910), letterkundige, bibliothecaris van de stad Antwerpen (1873); in 1886 lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde; belangrijk voor de introductie van de Scandinavische taal- en letterkunde in België (hij was van Deense afkomst); vooral actief in de Aldietse beweging, die een taalkundige toenadering tussen het Nederlands en het Nederduits of Platduits van de Noordduitse gewesten wilde bewerkstelligen, onder andere d.m.v. een gemeenschappelijke spelling; L. SIMONS, art. Hansen, Constant Jacob, - E.V.B., dl. I, p. 640-641.
- P. Benoit (1834-1901), componist, dirigent, muziekpedagoog; studeerde aan het Brussels conservatorium, laureaat van de

In maart 1895, ongeveer een jaar na de oprichting van het gezelschap, bleken de Elck wat wils-ers ook met de inrichting van zondagvoormiddagvoordrachten begonnen te zijn. (1) Intussen had Elck wat wils in Brussel, Gent, Temse en andere plaatsen, blijkbaar ook briefwisselende leden voor zijn zaak kunnen winnen, evenals erkende literaire waarden als ereleden. (2) De verschijning van het enige ooit uitgekomen jaarboek van Elck wat wils, in juli 1895 (3), bevestigde dit : naast de bijdragen van E. Hansen, Jan Eelen, Leo Krijn, Jef Gielis, L. Baekelmans, L. Van Nerum, J. De Maesschalk vinden wij er ook werk van Frans Van Cuyck (4) over Max Roosees (5), Raf Verhulst (6), Thz. H. Coop-

.../...prijs van Rome voor compositie in 1857; stichter en directeur van de Antwerpse Vlaamsche Muziekschool, die in 1890 erkend werd als Koninklijk Vlaamsch Muziekconservatorium; medestichter ook van het Nederlandsch Lyrisch Tooneel, dat in 1893 de Vlaamsche opera werd; in het algemeen belangrijk voor de herleving van de Vlaamse muziek en de integratie van deze in de globale beweging voor Vlaamse culturele ontvoogding; M.-T. BYSSENS, art. Benoit, Peter, - E.V.B., dl. I, p. 174-175.

- (1) Te beginnen met een reeks van tien in de bovenzaal van het hotel Gekroond Anker op de Melkmarkt; Krijn zou op zondag 24-3 de reeks inzetten met het nieuwe in de kunst; Vlaamsch en Vrij, 24-3-1895, p. 167.
- (2) Vlaamsch en Vrij, *ibid.*
- (3) Letterkundige bundel van Elck wat wils, Antwerpen, 1895, gedrukt door De voorzorg, Ossenmarkt 25 (cfr. *infra*, p. 185-186); de verschijning was aangekondigd door Vlaamsch en Vrij, *ibid.*, zie ook : L. BAEKELMANS, Ontmoetingen, p. 34; *id.*, In de spiegelbollen, p. 163-166; L. KRIJN, art.cit., p. 157; O. DE SMEDT, o.c., p. 14; T. PENNEMAN, o.c., p. 28.
- (4) F. Van Cuyck (1857-1952), letterkundige, leraar o.a. in het Antwerps middelbaar onderwijs; medewerker aan verschillende tijdschriften, lid van Het Taalverbond en van de Antwerpse afdeling van het Algemeen Nederlands Verbond; voorstander van de integratie Nederland-Vlaanderen; grote invloed als vlaamsgemide leraar aan de stedelijke normaalschool; L. SIMONS, art. Cuyck, Frans van, - E.V.B., dl. I, p. 359.
- (5) M. Roosees (1839-1914), literator, kunsthistoricus, conservator van het Plantin-Moretuseum, vrijzinnig radicaal-progressief flamingant; werkte mee aan de progressief-liberale De Kleine Gazet, evenals aan De Koophandel en diens opvolger De Nieuwe Gazet; actief in het Willamsfonds en Het Taalverbond; bestuurder van De Vlaamsche School; van dichtbij betrokken bij Nederlandsche Taal- en Letterkundige congressen; betrokken ook bij de voorbereiding van diverse taalwetten zo o.a. die voor het middelbaar onderwijs van 1883; erg actief ook voor de vernederlandsing van het lager onderwijs; voorzitter van de 1e en de 2e Vlaamsche Hoogeschoolcommissie; W. VAN ROOY, art. Roosees, Max, - E.V.B., dl. II, p. 1357-1360.
.../...

man (1), Jef Hinderdael (2), A. De Coster (3) en Elise A. Sipman (4). Op een pannekoekenfeest dat later doorging, waren ook nog aanwezig : Hendrik Claeys, H. Jacobs en H. Halsband, alle drie uit Brussel (5).

- .../...
- (6) R. Verhulst (1866-1942), letterkundige, lector en publicist; journalist bij Het Laatste Nieuws; hulparchivaris, vervolgens hulpbibliothecaris van de stad Antwerpen; leraar Nederlandse letterkunde en metriek aan het Antwerpse conservatorium; medewerker, later ook hoofdredacteur van het Antwerpse activistisch dagblad Het Vlaamse Nieuws, lid van de Raad van Vlaanderen; na de eerste wereldoorlog lector te Göttingen; werkt vanuit Duitsland mee aan De Noorderklok, Het Vlaamsche Volk en Het Vlaamsche land; voorstander van een Vlaams-Duitse toenadering en bewonderaar, ofschoon niet-ideologisch, van Hitler; E. VANDEWALLE; art. Verhulst, Raf, - E.V.B., dl. II, p. 1769-1770.
- (1) H. Coopman (1876-1950), zoon van Th. Coopman; voorzitter van Help U Zelf; ambtenaar op een of ander ministerie; medeuitgever met H. Halsband en H. Jacobs van De Jonge Kater, blad der Brusselse jongeren (1899-1900); werkte mee aan De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle, De Jonge Vlaming, Alvoorder, Vlaanderen, Nieuw Leven, De Week, De Vlaamsche gids, Ons Tooneel, enz.; schrijver van novellen, blijstukken, letterkundige studies, schreef samen met L. Monteyne en M. Sabbe Het Vlaamse Toneel inzonderheid in de XIXde eeuw; A.M.V.C., C 349, DK.
- (2) J. Hinderdael (1877-1948), drukker ondermeer van het radicaal-Vlaamse De Goedendag; redacteur van De Vlaamsche Post van Gent (1915); ambtenaar aan het Vlaamse ministerie van kunsten en wetenschappen; na de oorlog uitgeweken naar Nederland, ging hij tenslotte ca 1938 de nationaal-socialistische toer op; G. DE SMET, art. Hinderdael, Jef, - E.V.B., dl. I, p. 664.
- (3) A. De Coster konden wij niet identificeren.
- (4) E. Sipman konden wij evenmin identificeren.
- (5) H. Claeys konden wij niet identificeren; van H. Jacobs weten wij enkel dat hij samen met Coopman medeuitgever van De Jonge Kater was; zie voetnoot (1).
H. Halsband (1878-1955); ambtenaar aan het ministerie van post, telegraaf en spoorwegen; medeuitgever van De Jonge Kater; actief te Brussel in de Vlaamse muziek- en toneelkringen die in het teken van de vernederlandsing van de Gentse universiteit stonden; tijdens de eerste wereldoorlog medewerker aan Jong Vlaanderen en verbonden aan de Raden van Vlaanderen; na de oorlog uitgeweken naar Nederland, keerde hij in 1929 terug naar België om redactiesecretaris te worden van De Schelde en in 1934 van het neutrale dagblad De Dag; ondanks inactiviteit tijdens de 2e wereldoorlog toch slachtoffer van de repressie; J. BRANS, art. Halsband, Hector, - E.V.B., dl. I, p. 638.

Het contact, vermoedelijk in hetzelfde jaar, met Van Nu en Straks en enkele van zijn medewerkers bracht een ware paleis-revolutie teweeg. (1) De contacten met de Van Nu en Straksers E. de Bom, V. De Meyere en de schilder Victor Hageman (2) lokten enorme discussies uit in de schoot van Elck wat wils. Velen koesterden een diep ontzag voor de nieuwlichters, en het anarchisme dat zij predikten sprak de "jongeren" (3) tot de verbeelding. Voorzitter Hansen, "uiterlijk teken van het gehate gezag" moest aftreden. Noodgedwongen moest men dan maar meteen uitzien naar een nieuw lokaal : een zolderkamer boven een kroeg in de Koningstraat. Drijvende kracht van de afgescheurde meerderheid (4) werd Victor Ressler, die ontslag had genomen als

- (1) Dit contact had waarschijnlijk plaats rond de jaarwisseling 1895-1896 : L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 94, vermeldt dat de nieuwe reeks van Van Nu en Straks ging verschijnen, deze verscheen effectief begin 1896; O. DE SMEDT, c.c., p. 14 vermeldt ook de invloed van de socialistische Van Eeden; zie ook L. BAEKELMANS, 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 122; Lode Baekelmans gehuldigd, - De Maesbode, 1-6-1926.
- (2) V. Hageman (1868-1928), studeerde aan de Antwerpse Academie, graveur, schilder van figuren en genrescenes (joden, emigranten, boeren op het land), lid van Als ik kan, stichtend lid van Hedendaagse Kunst, die ontstond uit de Kapel; medewerker ook aan Van Nu en Straks; Art. Hageman, Victor-Charles, - Dictionnaire biographique des artistes belges de 1830 à 1970, s.l., 1978, p. 244.
- (3) Naar het tijdschrift dat Eelen, Krijn en wellicht ook Baekelmans in 1894 uitgaven en dat niet verder dan drie nummers geraakte : Vlaanderen die Leu. Tijdschrift der jongeren; L. KRIJN, art.cit., p. 157; T. PENNEMAN, c.c., p. 26; P. ARENTS, art.cit., p. 486; W. VAN ROOY, De enigmatische Jan Eelen (1877-1970); - D.W.B., 1977, dl. CXXII, nr. 1, p. 48.
- (4) Wie daar allemaal bijhoorde is nog moeilijk uit te maken; volgens Baekelmans in Elck wat wils zou het om een meerderheid gegaan zijn; Ressler en Baekelmans waren er in ieder geval bij; hij laat ook Jan Eelen, Jef Gielis en Leo Krijn samen met Ressler praten over een eigen tijdschrift; op een vergadering op hun zolderkamer was bij het bezoek van de Van Nu en Straksers De Meyere en Ontrop ook Krijn, zij het wat terughoudend, aanwezig; L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 94; zie ook de aankondiging van Ontwaking (cfr. infra, p. 181) waar Van Nerum en Gielis als medewerkers aan Ontwaking werden opgegeven; het is uiteraard mogelijk dat Ontwaking oorspronkelijk geenszins als een anarchistisch blad gepland was en dat enkele mensen, toen meer en meer duidelijk werd hoe Ontwaking er zou uitzien, het niet meer zagen zitten; in een brief eind 1895 deelde Tolkowsky aan Ressler mee dat Baekelmans, Wildiers, Eelen, Krijn, toezegden in te tekenen op Ontwaking, Gielis weigerde uitdrukkelijk en Hansen

voorzitter van de liberale Jonge Wacht en een trouw bezoeker was geworden van de "Antwerpsche anarchistengroep". (1)

Intussen had de in de nieuwe reeks van Van Nu en Straks pas verschenen Kritiek der Vlaamsche Beweging van Vermeylen diepe indruk gemaakt op de scheurmakers, zoals ook de artikelenreeks van Mesnil De anarchistische beweging in de loop van hetzelfde jaar een grote indruk gemaakt had. (2) Voor hen bestond er nu geen tijfel meer over : de oude maatschappij was "rot tot in haar binnenste", bedorven door politiek en bourgeoisie, zij kon ieder ogenblik instorten. Een ware messiaanse heilsverwachting koesterden deze jongeren. Het proletariaat roerde zich, "een durvende jeugd, drager van de vernieuwing, zou een nieuwe schoonheid scheppen", "noch god, noch meester" was van nu af het devies. Het individu en zijn onbeperkte vrijheid, zijn recht op zelfontwikkeling waren hen heilig, evenals antiparlementarisme, antimilitarisme en internationalisme. Het anarchisme, naast literatuur en flamingantisme, had voorgoed hun geesten in zijn ban. (3)

.../...verwees schouderophalend naar zijn "papa"; A.M.V.C., T 3701, Tolkowsky aan Ressler, 8-12-1895; werkten uiteindelijk mee aan de eerste reeks van Ontwaking : Ressler, Baekelmans, Eelen, Tolkowsky, A. De Laet.

- (1) O. DE SMEDT, o.c., p. 14; heeft het over de vrije anarchistische groep, die openbare bijeenkomsten hield in een oude kapel aan de Falconrui; anarchistische bijeenkomsten zullen er wel geweest zijn ca 1896 (cfr. infra, p. 219 e.v.), bijeenkomsten in de Kapel pas vanaf de eeuwwende (cfr. infra, p. 245).
- (2) L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 120-124; ID., Vermeylen zestig!, - Gedenkboek A. Vermeylen, p. 45.
- (3) ID., De mannen van Elck wat wils, p. 93, 109; ID., 50 jaar geleden overleed Leo Van Nerum, - Echo, dl. XII, nr. 3, p. 122; Lode Baekelmans gehuldigd, - De Maesbode, 1-6-1926; H. ELIAS, o.c., dl. IV, p. 132; W. VAN ROOY, art.cit., p. 48; ID., Het tijdschrift "Ontwaking", (B.R.T. 3. Woord. Essay drie. Het anarchisme in de wetenschap, de literatuur en de sociale geschiedenis. 19-10-1976) p. 2, 7; A. DELEN, De Kapel. Eenige herinneringen, - Lode Baekelmans ter eere 1945, dl. II, p. 147.

Toch was het verste wat zij wilden, opgeslorpt te worden door Van Nu en Straks : zij hadden nood aan hun bloedeigen orgaan. In april 1896 verscheen het eerste nummer van Ontwaking. (1) Elck wat wils stierf een roemloze dood. (2)

-
- (1) L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 125-126; Lode Baekelmans gehuldigd, - De Maesbode, 1-6-1926.
- (2) L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 137-138, 155; O. DE SMEDT, o.c., p. 14-15; A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 17-12-1895 : "de voordrachten zullen waarschijnlijk blijven steken. Niemand wilt ervan tenzij Hansen."; eind februari 1896 was er anderzijds nog altijd sprake van Elck wat wils, zie Tolkowsky aan Ressler, 29-2-1896; volgens De Smedt zou als gevolg van het individualistisch internationalisme door Van Nu en Straks en Vermeylen geïnspireerd, ook de Vlaamsche kring stilaan verwaterd zijn.

2. DE ANARCHISERENDE ANTWERPENAARS RICHTEN EEN EIGEN SPREEKBUIS
OP : ONTWAKING 1896

A. Een eerste voorstelling van Ontwaking : uitzicht, redacteurs,
lezers, financiën, ... (1)

De gedachte mag dan wel de vader van de daad heten, het kind wordt niet altijd even vlug geboren. Zo ook met Ontwaking. De idee van een eigen tijdschrift blijkt erg levendig geweest te zijn bij bepaalde jongeren, maar de uitvoering liet toch een tijdje op zich wachten. Reeds in september 1895 kondigde De Vrije Pen de verschijning aan van Ontwaking, "letterkundig maandblad, onder hoofdredactie van Victor Ressler en Leo Van Nerum, met medewerking van verschillende jonge letterkundigen". Het tijdschrift zou "den weg trachten te volgen, dien Van Nu en Straks voor de zoogenaamde nieuwe richting in de letterkunde van Zuid-Nederland gebaand heeft". (2) Voor Vlaamsch en Vrij

- (1) Een traditionele studie van een tijdschrift valt uiteen in drie grote fasen : de identificatie, de morfologie (hier beperkt tot de structuur van het blad) en een normatieve benadering (artikel B); in artikel A behandelen wij de eerste twee fasen samen; het identificatiegedeelte omvat een eerste primaire identificatie met gegevens die men bij eerste toezien kan aflezen (ondertitel, periodiciteit, ...), evenals een meer diepgaande identificatie van de groep achter het blad met o.a. de stichter, de eigenaar, daarmee samenhangend de financiën, het beheer, de uitgever, de drukker (allen op één of andere manier betrokken bij de materiële verzorging), verder de hoofdredacteur(s), redacteur(s), medewerkers, m.a.w. de mensen die instonden voor de inhoudelijke kant van de zaak; een tweede element uit de meer diepgaande identificatie behelst het publiek met gegevens als oplage, geografische en sociale samenstelling, verspreidingskanalen; het ligt tenslotte niet in onze bedoeling een inwendige kwantitatieve studie van de morfologie, ofschoon deze vaak verdienstelijke resultaten oplevert, te maken, daar wij menen dat de thematische accenten in Ontwaking gelegd voldoende duidelijk naar voren treden uit een louter kwalitatieve studie. (de identificatie gebeurt volgens de methode gebruikt in de persrepertoria van de reeks Bijdragen van het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis).
- (2) De Vrije Pen, 15-9-1895, p. 4; in een brief aan A. Monet, globaal hoofdredacteur van De Vrije Pen, die wellicht de aanleiding was voor de aankondiging in De Vrije Pen, spreekt Eelen van Leo Van Nerum als secretaris en Jef Gielis; A.M.V.C., E 154, B, Eelen aan Monet, 4-9-1895; L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 117, vermeldt ook Krijn bij gesprekken over het voorgenomen tijdschrift; cfr. supra, p. 178.

was deze aankondiging een geschikte gelegenheid om haar mening te 'dicteren' over de stichting van nieuwe tijdschriften (1), zonder dat de jongeren zich daar echter aan stoorden. Ressler, Baekelmans, Tolkowsky en ook Eelen gingen integendeel nog hun inspanningen verdubbelen om een eigen tijdschrift op te richten. (2)

Inschrijvingsbewijzen werden reeds in januari 1896 in omloop gebracht. (3) En eindelijk was het zover : begin april 1896 gleed het eerste nummer van de pers. "Ontwaking. Kunsten wetenschappen sociologie" was de naam, overigens verwerkt in een niet dadelijk klassiek te noemen tekening, waarin een opgaande zon, een duistere wolk doorbreekend, omgeven door vrij sierlijke bloemen, fungeerde als de beginletter van Ontwaking. (4) Op een vrij klein formaat, ongeveer 16 op 22 cm bedrukte tekst, werden de lezer in elk nummer acht bladzijden, telkens opgedeeld in twee kolommen, aangeboden. Het eerste nummer verscheen voor de periode van 1 tot 15 april. Om de twee weken zou een volgend nummer het licht zien; in het totaal waren 24 afleveringen gepland. (5) Vanaf juli (nummer 7) moest men daar echter vanaf zien : Ontwaking zou nog slechts maandelijks verschijnen, en dit tot december (nummer 12), toen de eerste reeks van Ontwaking een einde nam, om pas in 1901 hervat te worden. Eén nummer kostte 10 centiemen; de abonnees die in België 2 frank, in Nederland 1 gulden en andere landen 2,5 frank moesten betalen, deden er dus verlies aan. Het bureau was gelegen Koningstraat 4, Antwerpen - ging het hier om de zolderkamer van de anarchiserende Elck wat wilsers? -, terwijl nog maar pas voordien op de inschrijvingsformulieren was vermeld : Moretuslei 4, eveneens te Antwerpen. (f)

- (1) Vlaamsch en Vrij, 22-9-1895, p. 591-592; cfr. infra, p. 210-211.
- (2) Over de voorbereidselen van de uitgave vinden wij vooral inlichtingen in de brieven van Tolkowsky aan Ressler; A.M.V.C., T 3701, B.
- (3) A.M.V.C., O 2765, D, Inschrijvingsbewijs Ontwaking 1896; de briefomslag was gedateerd 9-1-1896.
- (4) Voor deze tekening was A. De Laet aangezocht; A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 10-2-1896, 13-2-1896; De Laet zou trouwens ook aanbieden artikels te schrijven; A.M.V.C., L 1248, B, De Laet aan Ressler, juni 1896 (49393/1), juni 1896 (49392/100), 24-6-1896, 27-6-1896; volgens L. KRIJN, art.cit., p. 158; zou de tekening van R. Baeleer zijn,

.../...

Victor Ressler, alias Segher Rabauw, de bezieler van de scheurmakers binnen Elck wat wils, was ook de grote drijvende kracht achter Ontwaking. Hij in de eerste plaats vatte de idee op, en zonder hem zou zij waarschijnlijk nooit uitgewerkt zijn. Ressler nam naast de stichting wellicht een reuzeaandeel voor zich van (eind-)redactie, administratie, financiën, het beheer in het algemeen, zodat hij vrijwel in ieder opzicht de spilfiguur van de eerste reeks van Ontwaking kan genoemd worden. (1)

- .../...of verwacht hij met de tekening op de uitnodiging van de Kapel, cfr. infra, p. 244.
- A. De Laet (1866-1949), kunstschilder en pianist om den brode; gekend om zijn romantisch-impressionistische Schelde-landschappen; overtuigd B.W.P.-militant; medewerker ook aan Onze Vlagge en de 2e reeks van Ontwaking; bezoeker van de Kapel; A.M.V.C., L 1248, DK.
- (5) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler 12-12-1895.
- (1) L. Baekelmans, De mannen van Elck wat wils, p. 117-118; 125-126, 141-142; ID., In de spiegelbollen, p. 45-47; ID., Ontmoetingen, p. 180; Vlaamsche literatuurgeschiedenis op zijn Fransch, - , - De Week, 22-4-1911, p. 2-3; A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 1895-1896; A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Ressler, 1896.
- V. Ressler (1877-1855), liberaal politicus, journalist, drukker, uitgever; bediende in de verf- en vernisfabriek van zijn oom, waar ook zijn vader procuratiehouder was; zwager van Baekelmans en H. Van Puymbrouck; voorzitter van de Vlaamsche Kring (1894), wellicht ook voorzitter van de Antwerpse liberale Jonge Wacht (tot 1896); spilfiguur van Ontwaking 1896 en 1901-1910, evenals van Onze Vlagge (1897-1899); zeer actief ook binnen de Kapel; begon in 1906 als zelfstandige met een drukkerij, uitgeverij en boekhandel, later 't Kersouwen genoemd; vanaf 1909 spilfiguur van het vrijzinnig vlaamsgezind orgaan De Week (1909-1912), dat vanaf 1911 een sterk sociaal karakter had; in 1912 stichter van het blad Volkskracht als orgaan van de Vereniging tot bevordering van de Vlaamsche Volkskracht; medestichter ook van de Vereniging van Vlaamsche letterkundigen en de Vereeniging voor Natuur- en Stedeschoon; na 1910 lid van de Liberale Volkspartij; tijdens de 1e wereldoorlog secretaris van de geneeskundige dienst van het Hulp- en Voedingscomité; hoofdredacteur van De Nieuwe Gazet (1918-1922); ondervoorzitter ook van het Liberaal Vlaams Verbond na de eerste wereldoorlog; tot 1952 voorzitter van de Liberale Volkspartij Help U zelf, sinds 1919 Antwerps correspondent van Het Laatste Nieuws, van 1932 tot 1940 van het Algemeen Handelsblad; Vlaams liberaal gemeenteraadslid te Antwerpen van 1938 tot 1946; vanaf 1936 secretaris van de liberale partij arrondissement Antwerpen; stadsafgevaardigde in de raad van toezicht van het Conservatorium; na de 2e wereldoorlog tijdelijk geschorst wegens verdere medewerking onder de oorlog aan het Algemeen Handelsblad, pas een aantal maanden opnieuw in ere hersteld; W. VAN ROOY, art. Ressler, Victor, - E.V.B., dl. II, p. 1325-1326; L. BAEKELMANS, In de spiegelbollen, p. 45-52; A.M.V.C., R 394, DK.

Naast Ressler schijnt vooral Tolkowsky druk bij de voorbereiding van de uitgave, de prijsraming, de titelillustratie, abonnementslag en dergelijke meer, betrokken te zijn, in mindere mate ook Eelen en Baekelmans. (1)

Een eigenaar van Ontwaking is ons niet bekend; wellicht moeten wij de zaak veeleer beschouwen als de gezamenlijke onderneming van een aantal mensen, die waarschijnlijk wel in de mate van hun betrokkenheid bij het tijdschrift, hun sommetje zullen hebben aangebracht, binnen de beperkte mogelijkheden van hun jongerenbudget uiteraard. In Ontwaking verscheen nagenoeg geen publiciteit, zodat men het financieel moest zien te rooien met de opbrengst van de losse verkoop en van de abonnementsgelden, die in tegenstelling met de prognoses van Tolkowsky relatief

-
- (1) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 1895-1896; A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Ressler, 1896.
J. Eelen (1877-1970), dichter, vertaler, van middenstandsafkomst; studeerde aan het atheneum, later ook aan de academie van Antwerpen; publiceerde in Vlaamsch en Vrij, de eerste reeks van Ontwaking, Onze Vlagge, De Vlaamsche School, Alvoorder, De Arbeid, Het Weekchrift van Vlaanderen, mede-hoofdredacteur van De Vrije Tribune; literair gezien een figuur en medestichter van Kunst van Heden; sinds 1905 werkzaam in de Antwerpse bibliotheeksector, ca 1907 lid van de Liberale Volkspartij; W. VAN ROOY, De enigmatische figuur Jan Eelen, - D.W.B., 1977, dl. CXXII, nr. 1, p. 48-52; A.M.V.C., E 154, DK.
S. Tolkowsky, wellicht lid van Elck wat wils, leerling van de Antwerpse nijverheidsschool, naarmate 1896 vorderde verminderde de briefwisseling en dus ook de inzet voor Ontwaking?; A.M.V.C., T 3701, B.
L. Baekelmans (1879-1965), zijn vader was directeur van het Antwerps zeemanshuis, zwager van Ressler, lid van de Vlaamsche Kring, trad in 1899 in stadsdienst om het in 1930 tot algemeen beheerder van de Antwerpse bibliotheken en conservator-medeoprichter van het Museum voor Vlaamse letterkunde, het latere A.M.V.C., te brengen, medeoprichter van de Vlaamsche Vereeniging van Letterkundigen (1907), evenals van de Vereniging voor Vlaamse bibliothecarissen, lid van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde; als flamingant vooral op cultureel gebied belangrijk: ijveraar voor de Vlaamse literatuur, schoolplicht, de vernederlandsing van middelbaar en hoger onderwijs, in 1927 ondervoorzitter van Het Algemeen Nederlands Verbond; in 1919 korte schorsing; anderzijds anti-pangermanistisch en anti-activist, ofschoon hij ijverde voor amnestie voor diezelfde activisten; medewerker aan Ontwaking, Onze Vlagge, Alvoorder, Het Weekchrift voor Vlaanderen, en andere; trouw bezoeker van de Kapel; J. ADRIAENS, art. Baekelmans, Lode, - E.V.B., dl. I, p. 125-126.

AMSAB

meer opbrachten dan de verkoop per nummer, gezien er slechts twaalf nummers verschenen in plaats van de vooropgestelde 24. (1) Verder deed men een beroep op medewerkers of naaste bekenden zoals Baekelmans, Tolkowsky, Eelen, Krijn, Wildiers om in te tekenen voor 10 frank, een soort aandeel, zonder winst uiter-aard, of steunabonnement zo men wil. (2) In het schildersatelier waar de Antwerpse anarchistengroep verzamelde tenslotte, was een bus, door Ressler bijgehouden, bestemd voor een strijdpenning ter ondersteuning van Ontwaking. (3)

Zoals gebruikelijk bij dergelijke initiatieven als Ontwaking verkeerde men bijna voortdurend op de rand van de financiële afgrond. Begin juli kondigde de redactie aan dat Ontwaking van dan af nog slechts maandelijks zou verschijnen, de kosten hadden immers ruim de inkomsten overschreden. (4) De deedsteek moet wel de brand in de verf- en vernisfabriek van de oom van Victor Ressler geweest zijn, toen ook de kas van Ontwaking in de vlammen opging. (5) In ieder geval bracht Ontwaking het niet verder dan de helft van de vooropgestelde 24 nummers.

Een uitgever van het tijdschrift werd niet vermeld, wel de drukkerij : De Voorzorg, Ossenmarkt 25, Antwerpen. Het gold hier de bondsdrukkerij van het onafhankelijk Boekdrukkersverbond van Antwerpen. (6)

-
- (1) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 12-12-1895; overigens lijkt een zo groot mogelijk aantal abonnementen wel een stabielere basis dan de grilligheid van de losse verkoop.
- (2) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 8-12-1895 : "niemand echter van allen zou gereed geld willen geven..."; Tolkowsky aan Ressler, 18-6-1896, praat over een maandelijks bijdrage van 1 à 1,5 frank.
- (3) L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 141-142.
- (4) Ontwaking, 1/15-7-1896, p. 49-50.
- (5) L. BAEKELMANS, In de spiegelbollen, p. 47.
- (6) Dit is ook de drukkerij van de bundel van Elck wat wils en Onze Vlagge; in 1890 opgericht als Samenwerkende Boekdrukkersgezellen-Drukkerij De Toekomst - Jos Taillez & Co werd de drukkerij pas in 1892 volledig ingelijfd bij het verbond, meer bepaald als bezit van de pensioenkas; vanaf 1894 zou de drukkerij een wettelijk statuut krijgen en De Voorzorg heten; zij stond aanvankelijk o.l.v. A. Pooters, maar in 1895 werd het directe bestuur in handen genomen

.../...

Victor Ressler zorgde niet alleen voor het grootste deel van de eigenlijke eindredactie, hij schreef zoals een goede eindredacteur betaamt, zelf ook nog heel wat. (1) Hij verzorgde in ieder geval het redactioneel "Aan onze vrienden" in het eerste nummer (2), verder schreef hij onder het pseudoniem Segher Rabauw een stuk over de eerste mei, evenals enkele bijdragen over het Vlaams literair wereldje, de Vlaamse beweging in het algemeen en andere in het kader van de Kunstkroniek, Overzicht enz. Tweemaal waagde hij zich aan poëzie, maar dan onder het pseudoniem Arthur Roodier. De initialen van zijn meest gebruikelijke schuilnaam Segher Rabauw vinden wij ook wel eens terug bij de rubriek Sprokkelingen; met vrij grote zekerheid mogen wij veronderstellen dat hij regelmatig de rubrieken, meestal met ideologische inslag, Sprokkelingen, Feiten, Varia, evenals Overzicht voor zijn rekening zal genomen hebben.

.../...door de kas zelf, vanaf 1897 tot 1901 werd F. Gilliams meesterknecht onder toezicht van een comiteit van drie leden aangeduid door de pensioenkas; Gilliams was van 1894 tot 1898 ondervoorzitter, in 1899 voorzitter en schrijver van het Verbond; F. GILLIAMS, Historiek van het Boekdrukkersverbond van Antwerpen. Een bijdrage tot de geschiedenis der vakbeweging in Antwerpen 1856-1906, Antwerpen, 1907, p. 261-282; Boekdrukkersverbond van Antwerpen. Beknopt verslag over het 50-jarig bestaan en de feestelijkheden ter dezer gelegenheid ingericht, s.l., 1906, p. 41-47; vergelijkende tabels der voornaamste bestuurleden; J. VERHELST, De Antwerpse drukkerijen, Antwerpen, 1966, p. 206-207; L. BAEKELMANS, In de spiegelbollen, p. 162-166, spreekt wellicht verkeerdelijk over Gilliams als directeur van De Voorzorg ten tijde en drukker van de bundel van Elak wat wils (1895), Ontwaking (1896) en Onze Vlagge (1897-1899); waarschijnlijk drukte Gilliams enkel Onze Vlagge; A.M.V.C., T 3071, Tolkowsky aan Ressler, 10-2-1896, en andere brieven spreken over Poeters als aangezochte drukker.

- (1) Voor een inhoudsoverzicht van Ontwaking, zie R. ROEMANS, Bibliographie van de moderne Vlaamse literatuur 1893-1920, dl. I, s.l., 1930, p. 71-89; die echter vaak onvolledig is, met een voorkeur voor Vlaamse en literaire bijdragen; Roemans geeft wel de ontcijfering van een aantal pseudoniemen, waarvoor wij ook ten rade kunnen gaan in de klapper van het A.M.V.C. : Klapper op het bezit van het A.M.V.C., Antwerpen, 1973; evenals handgeschreven notities wellicht van Ger Schmook in A.M.V.C., O 2765, D.
- (2) DE REDACTIE, Aan onze vrienden, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 1-2; L. BAEKELMANS, Ontmoetingen, p. 180.

Daarnaast kon Resselor rekenen op een vrij toegewijde Baekelmans, op wie hij meestal niet tevergeefs een beroep deed. (1) Baekelmans hield zich niet bezig met "sociologisch" geschrijf, maar zorgde wel voor diverse prozastukjes, eventueel met antimilitaristische inslag, en een enkele keer ook voor een kritisch stuk, anoniem weliswaar, naar aanleiding van het boekje De Boerenkrijg van L. Opdebeek, hoofdredacteur van Vlaamsch en Vrij. (2) Wellicht verzorgde hij, dit geldt trouwens voor alle trouwe medewerkers, nog andere anonieme stukjes, kortjes, bloemlezingen en dergelijke, in Ontwaking. De veelbelovende actieve deelneming van Tolkowsky van zijn kant maakte zich niet waar op vlak van redactionele produktie. Hij was nochtans goed begonnen in het eerste nummer : een prozastukje over de strijd van de arbeider voor vrijheid en gelijkheid, die kapitalisme en godsdienst ten gronde zou richten, en een wetenschappelijke bijdrage; daarna duurde het tot nummer 4 vooraleer hij opnieuw twee stukken, vermoedelijk zijn laatste liet opnemen : een wetenschappelijke bijdrage onder zijn naam en een prozastukje onder de schuilnaam S.T. Van den Vreemde. Jan Eelen op zijn beurt zorgde regelmatig voor een gedicht; na nummer 6 vinden wij echter niets meer terug van zijn hand. Beeldhouwer-leerling Frans Huygelen, alias F. Hendrik, die de anderen alleszins kenden van de Vlaamsche Kring, leverde voor zover bekend een tweetal artikels: één over Egyptische kunst, een ander over tentoonstellingen van schilderskunst. (3) Eveneens beperkt tot twee nummers was de

-
- (1) ID., In de spiegelbollen, p. 45; ID., De mannen van Elck wat wils, p. 126; V. RESSELER, Een halve eeuw geleden, - Lode Baekelmans ter eere 1945, dl. I, p. 42; Vlaamsche literatuur-geschiedenis op Fransche wijze, - De Week, 22-4-1911, p. 2-3.
- (2) Overzicht. De Boerenkrijg van Lod. Opdebeek, - Ontwaking, 1-8-1896, p. 60-61; P. ARENTS, art.cit., Addenda, p. 11.
- (3) F. Huygelen (1878-1940), beeldhouwer, wellicht lid van de Vlaamsche Kring, studeerde aan de Antwerpse academie en werd daar zelf leraar in 1920; behaalde in 1900 de prijs van Rome; van zijn hand is o.a. het oorlogsmonument te Dinant; Art. Huygelen, Frans, - G.W.P., dl. IX, p. 683; A.M.V.C., H 9558, DK.

medewerking van P. Buschmann, die onder de schuilnaam Balaq pennevruchten ter beschikking stelde over muziek en literatuur, ondermeer binnen de rubriek Nieuw druksel. (1) Eenmalig was de medewerking van een zekere J.-L. De Block met wat proza (2), evenals van G. Leers over geologie. (3)

Toen de nood aan eigen Antwerpse kopij-voortbrengende jongeren hoog werd, was er de helpende hand van een aantal ouderen vernieuwers die met Van Nu en Straks reeds hun sporen hadden verdiend en trouwens nog aan het verdienen waren. Vooreerst was er de Antwerpenaar Emmanuel de Bom, die al een tijdje voordien op bezoek was geweest bij Elck wat wils, en met wie Bakelmans sindsdien tamelijk nauwe contacten onderhield. (4) Waarschijnlijk vanaf juli, - van dan af beschikken wij over een vrij regelmatige briefwisseling van de Bom met Ressler - was de Bom van dichtbij betrokken bij de redactionele opmaak van Ontwaking; zo gaf hij tips voor de opnemng van bepaalde stukken ondermeer in de ideologische rubriek Feiten, zorgde voor artikels van J. Mesnil, corrigeerde teksten en mat zich in het algemeen een beetje de rol van de oudere geestelijke vader toe. (5)

-
- (1) P. Buschmann (1877-1924), uit Antwerpse drukkersfamilie, na aanvankelijk tewerkgesteld te zijn in het familiebedrijf, ging hij o.i.v. Max Rooses te Brussel kunstgeschiedenis studeren en promoveerde hij tot doctor in 1905; vormde in 1902 De Vlaamsche School om tot Onze Kunst (zuiver wetenschappelijk en artistiek) dat een franstalige tegenhanger kreeg in L'Art Flamand et Hollandais, later omgedoopt tot La Revue d'Art; in 1921 conservator van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen; A. DELEN, In memoriam Dr. Paul Buschmann 1877-1924, s.l., 1924; E. DE SEYN, Dictionnaire des écrivains, belges, dl. I, Brugge, 1930-1931, p. 170; A.M.V.C., B 9761, DK.
- (2) J.-L. De Block konden wij niet identificeren.
- (3) G. Leers behoorde waarschijnlijk tot de Antwerpse kring; A.M.V.C., R 394, B, Tolkowsky aan Ressler, 18-6-1896: "Leers ... zie ik niet."
- (4) L. BAEKELMANS, In de spiegelbollen, p. 31, 91; ID., Ontmoetingen, p. 50-51.
- (5) A.M.V.C., V.N.S., de Bom aan Ressler, 19-7-1896, 29-7-1896; 20-8-1896, aug. 1896 (59700/5); Mesnil aan de Bom, 18-7-1896, 23-12-1896, 49700/4, 49700/7; de Bom aan Ressler, 29-7-1896; begint aldus: "goed nieuws jongeling ..." en eindigt met "met vaderlijke bescherming"; zie ook De Meyere aan Ressler, 4-7-1896, " 't ruikt wel erg naar D.B., enfin 't is toch goed."

Zelf schreef de Bom onder het pseudoniem Quilp Daniël wat proza, evenals onder het pseudoniem Ernest D'Hooghe onder andere een stellingname tegen het pangermanisme. Ook uit het Antwerpse en Van Nu en Straksers, ook zij gingen Elck wat wils een bezoekje brengen, waren Victor de Meyere en Lodewijk Ontrop.(1) De Meyere publiceerde zowel literaire kritiek, als een toneelfragment, respectievelijk onder de schuilnamen Alaric Van Linden en Armand Van Nieuwlandt. Ontrop van zijn kant bezorgde een aantal gedichten aan de redactie.

De meest diepgaande ideologische artikels leverden de Brusselse Van Nu en Straksers A. Vermeylen en J. Dwelshauvers, meer bekend als J. Mesnil. Ressler heeft niet nagelaten Vermeylen, die toen al zijn anarchistische idealen overboord aan het gooien was, te herinneren aan diens belofte dat Ontwaking altijd op zijn, zij het vermoede, medewerking mocht rekenen.(2) Niet zonder resultaat trouwens, Vermeylen, alias Halieus, schreef voor Ontwaking Anarchie geen leer en Materialisme. Van de anarchist Mesnil kon Ontwaking het niet uitgegeven handschrift Het gezag opnemen. (3) Voordien reeds was van hem een bijdrage over Wetenschappelijk socialisme verschenen en in het laatste nummer zou nog de overdruk van een passage uit zijn artikelenreeks in Van Nu en Straks De anarchistische beweging, die later in brochurevorm zou uitgegeven worden, met name Het Bewustzijn verschijnen. (4)

Bovendien had Ontwaking nog de medewerking van twee toenmalige grote beloften uit de Vlaamse letterkunde kunnen verwer-

-
- (1) V. De Meyere, cfr. supra, p. 144. L. Ontrop (1875-1941), componist, muziekpedagoog, criticus, essayist en dichter; studeerde aan het Antwerpse conservatorium onder Blockx en Benoit; vanaf 1904 tot 1940 leraar aan hetzelfde conservatorium, belangrijke rol in de ver nederlandse van het muziekleven; stichter en dirigent van Concerten voor Gewijde Muziek, leider van Vlaamse Concerten; debuteerde als dichter in Van Nu en Straks; schreef verder nog muziek-kritische bijdragen en essays in De Standaard-De Morgenpost, Het Handelsblad, Dietsche Warande en Belfort, Vlaamse Arbeid; R. VERVLIET, art. Ontrop, Lodewijk, - E.V.B., dl. II, p. 1140.
- (2) A.M.V.C., V.N.S., Vermeylen aan Ressler, 14-7-1896, 30-9-1896, Vermeylen aan Schamelhout, 15-7-1896; L. BAEKELMANS, Vermeylen zestig!, - Gedenkboek A. Vermeylen, p. 45.
- (3) A.M.V.C., V.N.S., Mesnil aan de Bom, 18-7-1896, de Bom aan Ressler, 19-7-1896.
- (4) J. MESNIL, Le mouvement anarchiste, p. 82-87.

ven, die in hetzelfde jaar ook hun eerste stappen zetten in Van Nu en Straks. Zo verzekerde Karel van de Woestijne, na een erg kortstondige afwijzende houding, ondermeer via tussenpersoon Jan Eelen, zijn volle sympathie voor en medewerking aan Ontwaking, die zich inderdaad concretiseerde in twee gedichten. (1) De andere rijzende ster heette Stijn Streuvels, allesbehalve een anarchist, maar wel overtuigd van een literaire vernieuwing, door Lode Baekelmans voor de zaak gewonnen. (2) Toch zou Baekelmans slechts één prozastukje voor Ontwaking via V. De Meyere toegezonden krijgen. (3)

Zelfs uit het buitenland kregen de jongeren, zij het bescheiden, hulp. Een Nederlander, Bernard Boogaardt uit Krimpen, bood reeds in mei kopij aan en zou dit nog verschillende malen herhalen. Van zijn hand vonden wij nochtans slechts één gedicht terug. (4) Van Boogaardt weigerde de redactie in ieder geval een inzending over Hooge troeven van Couperus af te drukken en liet deze weigering vergezeld gaan van een scherpe aanval op de, aldus de redactie, burgerlijke Couperus, waarop de nodige protesten en replieken uit Nederland volgden, die echter niet werden afgedrukt. (5) Van de Nederlandse anarchist en free-lance

-
- (1) A.M.V.C., V.N.S., van de Woestijne aan Ontwaking, 22-4-1896, van de Woestijne aan Eelen, 25-4-1896, 30-4-1896, 14753/3, van de Woestijne aan Ressler, 10-7-1896, 49699/2; voor wat betreft K. van de Woestijne, cfr. *supra*, p. 145.
  - (2) A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Streuvels, april 1896, (Streuvels aan (Baekelmans?), 19-4-1896; om Streuvels was eigenlijk een hele tijdschriftenslag gaande, zie G. SCHMOOK, De regenboog van "Leie" tot "Schelde", - Verslagen en mededelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1971, nr. 3, p. 339-355; verkorte en geïllustreerde versie: ID., De regenboog van "Leie" tot "Schelde", - Antwerpen, Tijdschrift der stad, 1972, dl. XVIII, nr. 1, p. 9-15; inzake Streuvels en zijn maatschappijvisie, zie ook: L. JANSSEUNE en R. VERVLLET, Stijn Streuvels en Van Nu en Straks, - D.W.B., 1971, dl. CXVI, nr. 8, p. 598-648; cfr. *supra*, p. 144.
  - (3) A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Ressler, 26-5-1896.
  - (4) A.M.V.C., R 394, B, Boogaardt aan Ontwaking, 4-5-1896, 13-7-1896, aug. 1896, 16-11-1896; Boogaardt aan Rabauw, 11-6-1896, 19-6-1896, 3-7-1896; B. Boogaardt konden wij verder niet identificeren.
  - (5) DE REDACTIE, Briefwisseling (antwoord op B.B.), Couperus' "Hooge troeven", - Ontwaking, 1-7-1896, p. 53-55; A.M.V.C., R 394, B, Boogaardt aan Rabauw, 3-7-1896, Boogaardt aan Ontwaking, 13-7-1896, aug. 1896; de Bruine aan Ressler, 49393/32, 49393/34; voor Boogaardt was dit voorval echter

vertaler B.P. Van der Voo kreeg Ontwaking een allegorisch stuk, Ontwaking getiteld, toegezonden, "het weinige dat ik u kan bieden", evenals de vraag een aankondiging op te nemen, wat dan ook gebeurde. (1) Van Nederlandse anarchistische zijde was er ook het aanbod artikels te schrijven van A.B. Soep, die er alvast één daadwerkelijk opstuurde, waarvan wij echter geen spoor terugvonden. (2) Hetzelfde geldt voor een zekere Biersma uit Amsterdam. (3) Stippen wij tot slot nog het omvangrijke artikel "Het socialisme in Roemenië", ondertekend Slovak, aan. (4)

.../...niet voldoende om te breken : Boogaerdt aan Ontwaking, aug. 1896.

- (1) B.P. VAN DER VOO, Ontwaking, - Ontwaking, 15-4/1-5-1896, p. 10-11; Aanbevolen. Wetenschappelijke bijdragen o.l.v. B.P. Van der Voo, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 8; A.M.V.C., R 394, B, Van der Voo aan Ontwaking, 49393/5; B.P. Van der Voo, Nederlands anarchist, medewerker aan het Mechelse anarchistisch blad De Noodkreet (1894-1895) (cfr. supra, p. 111); schrijver van brochures en artikels over anarchisme, anarchistische figuren als Bakoenin, naturisme enz., o.a. Michel Bakoenine. Beknopte schets van zijn leven en werk (1894); vertaalde ook werk van Grave, Faure, Kropotkin en andere; Catalogus I.I.S.G.
- (2) A.B. Soep, maakte kennis met Ontwaking op de redactie van Recht voor Allen, het blad van Domela Nieuwenhuis en de toenmalige revolutionair-socialistische toer opgaande Socialistenbond; gaf bovendien als correspondentieadres dat van Anarchie op; A.M.V.C., R 394, B, Soep aan Ontwaking, 18-4-1896, 11-5-1896; S 739, B, Soep aan Resseler, 22-5-1896, 26-5-1896, 7-11-1896; verkeerde hij toen blijkbaar in anarchistische kringen, hij ging na de eeuwwende de S.D.A.P. vervoegen; van zijn hand zijn diverse, ondermeer anarchistische brochures; een Soep, joods diamantslijper, wordt door Baekelmans vermeld als regelmatig aanwezig op de anarchistische vergaderingen voor 1900; L. BAEKELMANS, Ontmoetingen, p. 155; Catalogus I.I.S.G.
- (3) Biersma, was waarschijnlijk medewerker aan het Friesch Volksblad als Friso; lezer in ieder geval ook van Anarchie; A.M.V.C., R 394, B, Biersma aan Ontwaking, 22-4-1896; 30-9-1897; Biersma aan Onze Vlagge, 14-10-1897.
- (4) SLOVAK, Het socialisme in Roemenië, - Ontwaking, 15-4/1-5-1896, p. 12-14, 1/15-5-1896, p. 22-23, 15-5/1-6-1896, p. 27-28, 1/15-6-1896, p. 35-36; 15-6/1-7-1896, p. 44-45; 1-7-1896, p. 55-56; Slovak, pseudoniem voor Alfred Sanftleben, tijdlang uitgever te Zürich (alleszins in de periode 1896-1898) ondermeer van anarchistische brochures; gespecialiseerd in vertaalwerk, zo vertaalde hij o.a. voor de Amsterdamse Anarchist; zijn adres werd waarschijnlijk doorgespeeld door Van der Voo; het is mogelijk dat hij ook te Antwerpen kwam, vermeld als medewerker aan Onze Vlagge; A.M.V.C., R 394, Slovak aan Resseler,

.../...

Eveneens over Roemeense toestanden, meer bepaald over de rechten van de Romeense joden en de houding van de socialistische joden aldaar was het stuk van Marculesten in het tweede nummer van Ontwaking. (1) Vermelden wij ook nog een zekere J.A. Andrews, vermoedelijk anarchist, waarvan in Ontwaking een brief verscheen in antwoord op een andere brief (van Ressler?) (2), evenals! André Girard met sociaal-politiek nieuws, ondermeer vanuit anti-parlementaire optiek, uit Frankrijk. (3) Niet geïdentificeerde ondertekenaars waren Franco en Jan.

De conclusies in verband met de leeftijd en de sociale afkomst van de redacteurs van Ontwaking spreken bijna voor zichzelf. Alle Vlaamse redacteurs waarvan zonder uitzondering de leeftijd bekend is, dertien meer bepaald op een totaal van 22 medewerkers, waren dertig of jonger, of nog meer betekenisvol: elf van de dertien waren jonger dan 26. Van deze elf waren er vijf tussen 21 en 25 jaar. Het geldt hier voornamelijk de medewerkers en oudere jongeren uit de Van Nu en Straks-hoek. De overige zes waren jonger dan twintig jaar, één zelfs 17; de Antwerpse jongeren dus. Het overgrote deel van deze dertien

.../...13-3-1896; Nettlau aan Ressler, 49393/19, Van der Voo aan Ressler, 49393/5; T. PENNEMAN, o.c.c., p. 70, stipt aan dat Baekelmans in een vraaggesprek van 16-2-1958 Slovak identificeerde als een rondtrekkende Duitser die Ressler ontmoette.

- (1) MARCULESTEN, Sprokkelingen, Roemenië, - Ontwaking, 15-4/1-5-1896, p. 16; in antwoord op een brief van Ressler had deze op 14-3-1896 vanuit Rousschouk in Bulgarije enkele beschouwingen i.v.m. de socialistische beweging opgestuurd; zo schreef hij toch, en beloofde bovendien nog bijdragen; A.M.V.C., R 394, B, Marculesten aan Ressler, 14-3-1896; anderzijds had Slovak een dag eerder zijn steun toegezegd voor artikelen, evenals voor vertalingen van correspondentie uit gelijkgezinde bladen in het Duits en het Engels; Slovak aan Ressler, 13-3-1896; het is dus wel mogelijk dat het artikel over het socialisme in Roemenië van Marculesten is en vertaald werd door Slovak (ofschoon hij zijn brief aan Ressler in het Frans schreef en een artikel in het Frans; het kon natuurlijk wel in een andere taal geschreven zijn, uiteraard door de Antwerpenaars zelf kon vertaald worden); anderzijds werd het artikel over het socialisme in Roemenië besloten met "naar het oorspronkelijke v.-R overgebracht".
- (2) J.A. ANDREWS, Uit een brief uit Australië, - Ontwaking, 1/15-6-1896, p. 37;
J.A. Andrews, wellicht een Australisch anarchistische uitgever; van zijn hand is ondermeer A handbook of anarchy (Sydney); Catalogus I.I.S.G.
- (3) A. GIRARD, Sprokkelingen, Frankrijk, - Ontwaking, 15-4/1-5-1896, p. 16, 1/15-5-1896, p. 24; .../...

Vlaamse medewerkers was van kleinburgerlijke of burgerlijke huize en had trouwens gestudeerd, meestal aan athenea (te Antwerpen, Brussel of Gent) en was ook actief geweest in de Vlaamsgezinde studentenbeweging.

De recruterings van abonnementen gebeurde ondermeer - bijna vanzelfsprekend als men een klein tijdschrift op touw zet - via medewerkers en vermoedelijk ook via trouwe sympathisanten. Uit de briefwisseling zijn ons de volgende medewerkers bekend die op dat vlak actief waren : voor het Antwerpse jongerenmilieu Tolkowsky, verder E. de Bom en voor Brussel A. Vermeulen, beide Van Nu en Straksers. (1) Wellicht zal Ontwaking ook wel aankondigingen in min of meer gelijklopende tijdschriften geplaatst hebben, overigens voor zover de financiën dit zullen toegelaten hebben. Enkele verdeeladressen zijn ons bekend : de dagbladverkoper Louvigny te Brussel, Goudstraat 51, bestelde vanaf september via Vermeulen, van elk nummer tien exemplaren. (2) Heerneyer (?) uit Amsterdam, Rozenstraat 39, van zijn kant vroeg 25 exemplaren en dit via Van der Voo. (3) Aan de anarchist J. Bus uit Mechelen werden 100 exemplaren opgestuurd; hij achtte het echter onmogelijk Ontwaking te propageren en te verkopen. (4)

Wij hebben geen idee van het aantal abonnementen, laat staan lezers dat Ontwaking zou gehad hebben. Wij weten dus niet in hoeverre de duizend exemplaren die men van de prospectus, evenals van ieder nummer van Ontwaking plande te drukken (of dat ook gebeurd is, is een andere vraag) beantwoordde aan de vereisten. Evenmin konden wij achterhalen in welke mate de verhouding 300 abonnementen, 700 exemplaren uit losse verkoop, zoals Tolkowsky die zag, realiteit is geworden. (5) Een abonnementslijst

.../... A. Girard verkeerde blijkbaar in het milieu rond Les Temps Nouveaux; van zijn hand is o.a. Anarchie (1901) dat diverse vertalingen en herdrukken meemaakte; Catalogus I.I.S.G.

- (1) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler; V.N.S., Vermeulen aan Ressler, de Bom aan Ressler.
- (2) A.M.V.C., V.N.S., Vermeulen aan Ressler, 8-9-1896, 30-9-1896.
- (3) A.M.V.C., R 394, B, Van der Voo aan Ontwaking, 49392/38.
- (4) A.M.V.C., R 394, B, Bus aan Ressler, april 1896; Bus verkocht wel voor 17,5 frank, hetzij een 15 à 20 nummers?; hij suggereerde ook nummers uit te delen aan studenten ten einde abonnementen te ronselen.
- (5) A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 12-12-1895.

is bij ons weten niet overgebleven en is, wie weet, wel met de schatkist in de vlammen opgegaan. "Dat de vrienden niet talrijk waren", aldus Baekelmans, "zal wel de reden geweest zijn dat de uitgave halfweg moest gestaakt worden." (1) Een impliciete bevestiging daarvan vinden wij ten andere in de overschakeling op een maandelijks verschijning, toen de redactie schreef over een Vlaams publiek, over een Nederlands publiek praatten zij toen niet, dat min of meer tot het utopische behoorde. (2) Boze tongen, in casu Vlaamsch en Vrij, beweerden zelfs dat Ontwaking niet meer dan 45 abonneementen zou gehad hebben. (3) En misschien lag dit nog niet zover van de waarheid af. Wij kunnen immers een beperkte lijst met een dertigtal abonnees, waaronder enkele, maar niet allen, medewerkers, uit de briefwisseling reconstrueren. (4) Wel weten wij in de verste verte niet wat de representativiteit van deze lijst is voor het totaal aantal abonnees.

Enkele algemene gevolgtrekkingen mogen wij er toch aan vast knopen; deze beantwoorden trouwens aan de verwachtingen. Ontwaking vond zonder twijfel het grootste deel van zijn abonnees en ook lezers in het Antwerpse en dan wellicht vooral onder de Antwerpse vlaamsgezinde vrijzinnige jeugd, waarvan de meesten wel leerling aan het atheneum zullen geweest zijn. Vergeten wij hier echter ook niet de leden van de Antwerpse anarchistengroep, waartoe zowel intellectuelen, kunstenaars, als arbeiders behoorden, te vermelden. (5) In Brussel heeft het blad vermoedelijk ook op enige belangstelling kunnen rekenen en dan voornamelijk binnen de kring rond Van Nu en Straks, maar misschien ook onder de vlaamsgezinde vrijzinnige jeugd in het algemeen. Wij weten niet of dit geldt voor Gent, het is een mogelijkheid die wij niet kunnen uitsluiten, noch bevestigen. Nagenoeg niets is geweten over de toenmalige Vlaamse anarchistische beweging, die toch potentiële lezers had kunnen bieden; voorzover bekend had

(1) L. BAEKELMANS, Ontmoetingen, p. 180.

(2) DE REDACTIE, Aan onze vrienden, - Ontwaking, 1-7-1896, p. 49-50.

(3) L. OPDEBEEK, Een staaltje kritiek, - Vlaamsch en Vrij, 9-8-1896.

(4) In het bezit van de schrijver dezes.

(5) Cfr. infra, p. 219 e.v.

het blad geen weerklank in dergelijke middens (1), tenzij in de bovengenoemde Antwerpse groep. Vanuit Nederland was de respons vanuit anarchistische en literaire middens misschien nog groter, maar alleszins niet in die mate als een Van Nu en Straks, waarvan de Nederlandse lezersgroep niet moest onder doen voor de Belgische. (2)

Wat tenslotte de morfologie van het blad betrof, kwamen uiteindelijk weinig rubrieken constant terug. Een nummer werd meestal geopend met op de voorpagina een, al dan niet ideologisch, opiniërend hoofdartikel, ofschoon men daar ook wel eens verzen of proza kon aantreffen. Meestal volgden daarna in het middengedeelte nog een aantal opiniërende artikels, proza en poëzie. De meeste nummers bevatten een bijdrage over het cultuurleven, zij het onder steeds wisselende hoofdingen als Kunst-kroniek, Kunstleven, Tentoonstellingen, ... Vrij schaars waren de Wetenschappelijke overzicht-en. Regelmatig anderzijds waren de becommentarieerde overzichten van tijdschriften en boeken, waarvoor echter heel wat titels fungeerden; Overzicht was wel de meest gebruikelijke, maar daarnaast kon men nog aantreffen : Nieuw Druksel, Verschenen, Aanbevolen. Nagenoeg in elk nummer werd eerst onder Sprokkelingen, later onder Feiten een bloemlezing uit het sociaal-politiek leven geboden. Gebruikelijk was ook de rubriek Varia met praktische informatie, briefwisseling (éénmaal onder die titel), maar ook citaten.

-
- (1) Zie de reactie van de Mechelaar J. Bus, cfr. supra, p. 213; wij weten niet of het op een werkelijke grond berustte of enkel maar een wens was als Tolkowsky schreef : "maar zie dat n° 6 nu niet wederom letterkundig is, gij weet op wie wij rekenen moeten nu!"; A.M.V.C., T 3701, B, Tolkowsky aan Ressler, 10-6-1896.
- (2) L. JANSSEUNE en R. VERVLIET, art.cit., p. 559.

B. Ontwaking, Kunsten wetenschappen sociologie, vrij van alle vooringenomenheid, feitelijk anarchiserend

De behoefte aan, maar ook de angst voor een open, onafhankelijk, onbevooroordeeld, "buiten en boven elken partij - en schoolgeest" staand orgaan, waarin alle opinies aan bod zouden komen, was groot, aldus de redactie bij het verschijnen van Ontwaking. En de taak die de redacteuren zich stelden beantwoordde aan het gewicht der behoefte : Ontwaking zou de tolk zijn "van de breedste opvattingen der kunst, wetenschap en sociologie". Het zou artikels brengen "over alle vakken" van die kunst en wetenschap, alsmede een overzicht van "den socialen toestand zoowel in België als in de andere landen". Bovendien zou Ontwaking het orgaan, de voorhoede van de jongeren zijn die "afbrekend met zooveel onfrischen ouden slenter", alle jongere krachten, tot dan toe her en der verspreid over min of meer gekende bladen, rond hun blad zouden trachten te scharen. En als het nog niet duidelijk zou zijn, Ontwaking richtte haar oproep niet alleen tot "alle kunstvrienden", maar ook tot hen "die zich, evenals wij de veredeling en de ontvoogding des volks tot levensdoel gemaakt hebben". Aan Albrecht Rodenbach werd de veelzeggende leuze ontleend : "Vooruit! eenieder hou zich sterk! Vooruit met ons misprézen werk!", want de tegenstand was groot; had een ander groot man, Verhaeren, trouwens niet geleerd : "Marcher franc dans la vie et dire ce que l'on pense". (1)

De titel, op zichzelf al een heel programma of beter een heilsverwachting, werd wellicht bijzonder goed aangevoeld door de Nederlander Van der Voo in zijn inzending getiteld Ontwaking, wanneer hij schreef over de mensheid, die langzamerhand door de "rijzende zon" uit haar "diepe sluimering" wordt gewekt, de "nakende dag" aangekondigd door een "heerlijk morgenrood" en "het leeven dat zich overal hooren laat", kortom het nakende einde van het "rijk van den nacht". (2) En aan die grote alles-

- (1) DE REDACTIE, Aan onze vrienden, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 1-2. DE REDACTIE, Aan onze vrienden, - Ontwaking, 1-7-1896, p. 49-50; A.M.V.C., O 2765, D, Inschrijvingsbewijs Ontwaking 1896; A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Streuvels, april 1896.
- (2) E.P. VAN DER VOO, Ontwaking, - Ontwaking, 15-4/1-5-1896, p. 10-11.

omvattende ontwaking, die niet te stuiten was, ging het kleine Ontwaking, met al zijn krachten meewerken. Bovendien zou de deelname aan dit immense gebeuren zich niet beperken tot literaire of andere artistieke produktie, want het gold een "allegrootst streven dat sloeg op het hele leven", de veredeling, de "ontvoogding des volks" in de ruimste zin van het woord. Ook de wetenschap was hier een belangrijke taak weggelegd en zeker de "sociologie", de ontvoogding van het volk was immers een uitermate sociale aangelegenheid, zoals bijzonder duidelijk tot uiting kwam in het bijna visionair prozastuk van S. Tolstoj Een droom over de ellende van het volk, maar ook over zijn strijd voor vrijheid en gelijkheid. (1)

Ontwaking mocht dan beweren open te staan voor "elke waarheid", het zogenaamde "parlementair geknoei" (2) of de sociaaldemocratische "sociologie" was daar blijkbaar niet onder verstaan. Eén mei was voor Segher Rabauw een aangewezen gelegenheid om aan te tonen hoe nutteloos de gedeeltelijke hervormingen die de socialisten voorstonden, wel waren. De achturedag zou een verdere opdrijving van het produktieritme tot gevolg hebben, loonsverhoging zou doorgerekend worden in de prijzen. Het kwaad schuilde in de maatschappelijke inrichting zelf en moest in zijn wortel, namelijk de persoonlijke eigendom aangepakt. Hetzelfde kon gezegd van het leger, steunpilaar bij uitsteking van het kapitalisme en grote hinderpaal voor de ontvoogding van het volk. Dergelijk fundamenteel slechte instelling moest men niet trachten te verbeteren bijvoorbeeld door de loting uit te bannen, maar kortweg door ze af te schaffen. De socialisten verloren met al die gedeeltelijke hervormingen, schijnbare verbeteringen, feitelijke verslechteringen, "laffe toegevingen" het einddoel uit het oog. "Het spijt mij zeer, mij niet bij deze werkersbeweging te kunnen aansluiten" (3), was het oordeel van Ressler en het zou dit blijven tot Ontwaking in 1910 definitief verdween.

(1) S. TOLKOWSKY, Een droom, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 2-3.

(2) DE REDACTIE, Aan onze vrienden, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 2.

(3) S. RABAUW, De eerste mei, - Ontwaking, 1/15-5-1896, p. 20-21.

In de reeks Het socialisme in Roemenië werd eveneens van leer getrokken tegen het parlementair fetisjisme van de sociaal-democraten die dachten door middel van het algemeen stemrecht op wettelijke wijze de nodige hervormingen te kunnen doorvoeren, maar evenzeer tegen het zogenoemde "tyrannieke karakter" van de sociaal-democratische organisatie, die het liefst onbewuste, slaafse leden van doen had. (1) Voor een zekere Franco lag de grootheid van de commune overigens in haar val, die het ontegensprekelijk bewijs vormde dat elk parlementarisme dat de mensen tot "stemrechtvee" herleidde tot onmacht gedoemd was. De commune was een politieke revolutie en dus tevergeefs, op haar ondergang, die de "Idee" had gediend, na weliswaar. (2) De antiparlementaire en antisociaal-democratische opstelling vinden wij ook terug in het kader van de rubrieken Sprokkelingen, Feiten en andere kortjes.

---

(1) SLOVAK, art.cit.

(2) FRANCO, De commune van Parijs, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 3-4.

Maar er was meer dan dat, er was de zogenaamde wetenschappelijke pretentie van de sociaal-democraten of socialisten, 'terdege' aangevallen door J. Mesnil. Volgens Mesnil was de klassenstrijd, voorgesteld als de basis van het wetenschappelijk socialisme een vereenvoudiging van een complex geheel sociale verschijnselen, een "schepping van de geest" waaraan werkelijkheidswaarde was gegeven. Iedereen was immers, en dat gold zeker voor de middengroepen, tegelijkertijd uitbouter en uitgebuite. Bovendien hield het concept van de klassenstrijd weinig of geen rekening met de differentierende invloed die uitging van de bereikte graad van bewustzijn, van het soort arbeid dat men verrichtte, alsook van het milieu waaruit men kwam. In dergelijk schema met een overwegende aandacht voor de arbeiders uit de zware industrie, gecombineerd met een exclusieve voorkeur voor het collectivisme, was geen plaats voor de boeren, die de sociaal-democraten nochtans graag voor hun kar hadden gespannen, evenmin voor het "intellectueel proletariaat", als voor de kleine burgerij die toch het duidelijk slachtoffer was van het samenvloeien van het kapitaal. Anderzijds kon men, aldus Mesnil, zich afvragen hoe het concept van de klassenstrijd samenging met het feit dat de meeste socialistische kopstukken van burgerlijke afkomst waren. Met het wetenschappelijk vernis eraf gekrabbd bleef van het socialisme enkel nog het opportunisme over dat de socialisten gemeen hadden met alle andere partijen. In de grond bedoelden de socialisten met klassentegenstellingen het al of niet lid zijn van, het al of niet stemmen voor de socialistische partij. Eén mei-vieringen, algemeen stemrecht, het parlement tot inzicht brengen waren in de socialistische ogen pas zinvol, van zodra zij de eigen partijbelangen dienden, kortom een socialisme voor eigen gebruik, waarbij bovendien de oppervlakkige meerderheid de bewuste minderheid verstikte. (1)

---

(1) J. MESNIL, Wetenschappelijk socialisme, - Ontwaking, 15-6/1-7-1896, p. 45-47.

Daarbij aansluitend, maar evengoed een kritiek op bepaalde anarchisten, was de antimaterialistische stellingname van Halieus alias Vermeulen, die zich een tegenstander verklaarde van elk, zowel materialistisch, als spiritualistisch monisme, van elk "dichotomisch denken", dat geen ruimte liet aan de rijke individuele verscheidenheid. Maar de meest stupide en dogmatische metafysica was toch wel het materialisme met haar a priori stellen van het geloofsartikel : "de stof alleen bestaat", waarvan het bewijs zou liggen in het feit dat het psychische afhankelijk zou zijn van het fysische. Nochtans leerde de ervaring, aldus Vermeulen, dat er geen sprake was van een determinerend parallellisme tussen beide niveaus. Veeleer kon men spreken van een onderlinge afhankelijkheid - de stof was even afhankelijk van de geest als omgekeerd -, die door de materialisten echter tot een causale verhouding werd gesimplifieerd. Een vereenvoudiging die men bovendien gemakkelijk in omgekeerde zin kon laten werken, immers slechts vanuit zijn voorstellingen kende men de dingen. (1)

In zijn één mei-boodschap had Ressler reeds benadrukt "dat het leger de voornaamste, de eenige steun, de macht der kapitalistische samenleving" was en dat dus "onze allereerste bezigheid de afschaffing van 't leger (moest) zijn" (2) en dit beantwoordde volkomen aan het grote belang dat Mesnil in zijn artikels De anarchistische beweging in Van Nu en Straks, later zowel in het Nederlands als in het Frans in brochurevorm verschenen, aan het antimilitarisme had gehecht. (3) Had Vermeulen zich overigens ook niet afgezet tegen partiële hervormingen, die de slechte instellingen hechter maakten en die in feite wat het leger betrof, een impliciete goedkeuring inhielden in plaats van dit leger af te schaffen. (4) Vrij geregeld hamerde Ontwaking dan ook op het militarisme, maar dan vooral

(1) HALIEUS, Materialisme, - Ontwaking, 1-11-1896, p. 31-34; zie ook A. WESTERLINCK, o.c., p. 83.

(2) S. RABAUW, art.cit.

(3) J. MESNIL, o.c., p. 61-64.

(4) S.R., Sprokkelingen, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 7; inzake het antimilitarisme van Vermeulen, cfr. supra, p. 152.

AMSAB

door middel van kortere stukjes onder andere binnen de rubrieken Sprokkelingen en Feiten. Het thema inspireerde Baekelmans overigens voor zijn prozastukje Le petit belge dat een schets bood van het leven rond een Antwerps kazerne. (1) Een hollands dienstweigeraar droeg de volle sympathie van de Ontwakers weg. Met Tolstoj heette het dat de zogenaamde 'orde' stond voor handhaving van de onrechtvaardigheid. (2)

Hun antimilitaristische overtuiging lag mede aan de basis van hun uitdrukkelijke verwerping van het pangermanisme. Zo trok Ernest D'Hooghe, alias E. de Bom, in zijn reactie op de Duitser Dr. Graevell in Vlaamsch en Vrij (3), fel van leer tegen de idee van het "aldietsche volk". Graevell dacht aan een soort herstel van het Heilige Roomse Rijk met het Duits als centrale bestuurstaal en het Frans en het Vlaams als plaatselijke talen. Voor de Bom gold het hier "plat Duitsgebazel", "tandeloos geleuter der Aldietscherij". Met klem waarschuwde hij voor wat hij noemde het pangermanistische "paard van Troje". Liever "Vlaamsch en vrij" dan "slaafs en Pruis" was zijn parool. Pruisen was niet zozeer het land van Goethe, Heine, Novalis, Beethoven, Wagner, Stirner, Nietzsche, dan wel van Bismarck en keizer Wilhelm. (4) Dezelfde afkeer voor het Duits militarisme had in een vorig nummer al de uitroep pangermanisme, "goed voor de pan, ja!" uitgelokt. (5) Het pangermanisme was ook Vermeeylen niet lief. (6)

Ook het kolonialisme werd op tijd en stond aan de hand van korte notities aan de kaak gesteld. De Europese staten werden

-
- (1) L. BAEKELMANS, Le petit belge, - Ontwaking, 1/15-6-1896, p. 33-34.
- (2) L. TOLSTOI, Teekenen des tijds, - Ontwaking, 1-12-1896, p. 96; zie ook A.M.V.C., V.N.S., de Bom aan Ressler, 49700/4.
- (3) H. GRAEVELL, De Vlaamsche beweging uit een Al-Dietsch standpunt, - Vlaamsche en Vrij, 9-8-1896, 16-8-1896; ook een Prayon Van Zuylen zou daarop reageren, cfr. H. ELIAS, o.c., dl. IV, p. 318-319.
- (4) E. D'HOOGHE, Pangermanisme en Pruisendom, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 67-70.
- (5) Feiten. Keizerlijke woorden, - Ontwaking, 1-8-1896, p. 62.
- (6) A. VERMEYLEN, Kritiek der Vlaamsche beweging, - ID., Verzameld werk, dl. II, p. 51-57.

schuldig bevonden aan het georganiseerd leegroven van Afrika : "beschavers, beschaaft u zelve". (1) Andere notities binnen de rubrieken Sprokkelingen en Feiten klaagden allerlei vormen van repressie aan of drukten sympathie uit voor buitenlandse stakingsbewegingen.

Dat de sympathie van Ontwaking voor het anarchisme groot was bewezen de vele citaten van Kropotkin, Reclus, Mesnil, Vermeulen, ofschoon ook Goethe, Multatuli geciteerd werden en Beethoven, Wagner onbetwistbaar grote figuren waren. Eveneens regelmatig waren de vermeldingen van anarchistische lectuur. (2) Denken wij ook aan het aanzoeken als medewerkers van een aantal buitenlandse anarchisten. Naar aanleiding van één mei had Ressler trouwens geschreven dat de één mei-beweging gericht moest zijn "tegen de gansche huidige samenleving, tegen t' gezag én tegen den persoonlijken eigendom, de bronader van al kwaad", "dat zij weze als een lofzang, luid en krachtig schallen ter eere van vrijheid, welstand en wereldvrede!" (3) De beschouwingen over de schuldvraag van het anarchisme bij een aanslag op tsaar Nicolaas II spraken voor zich zelf. Het anarchisme was het tegendeel van geweld, aldus Ontwaking, dat zich scherp afzette tegen de "papierenen vodden" van die "krantenschurken" die hun "kolommen vol dynamiet" stopten, maar die toch niet zouden kunnen beletten dat "onze gedachten" zouden zegevierden. Het anarchisme, steeds volgens Ontwaking, was een werk van liefde, volharding, rede en overtuiging. (4)

-
- (1) Beschavingswerk, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 70.
- (2) Zie ook : L. BAEKELMANS, De mannen van Elck wat wils, p. 135-139; Baekelmans en Ressler praten daarin over hun anarchistische lectuur : La conquête du pain en Aux jeunes gens van Kropotkin, Mesnil, Reclus, Bakoenin, Stirner, Tolstoj en Grave.
- (3) S. RABAUW, De eerste mei, - Ontwaking, 1/15-5-1896, p. 20-21.
- (4) Plezierreisje, - Ontwaking, 1-10-1896, p. 20-21; zie ook de reeds vermelde dialoog tussen Ressler en Baekelmans over hun anarchistische literatuur, waarin Baekelmans zich uitsprekt tegen de propaganda van de daad, steunde de oude wereld immers niet op hetzelfde geweld, en voor het lijdelijk verzet van Tolstoj; terwijl Ressler het had over het geweld als onafwendbare reactie op het groter geweld, maar anderzijds ook over de anarchie als "l'immense tendresse, l'amour de la vie" in navolging van J. Grave in La société mourante et l'anarchie; L. BAEKELMANS, o.c., p. 138-139.

Maar tot een meer diepgaande uitwerking van hun anarchistische overtuiging kwamen de Antwerpse jongeren niet. Waren zij voor de ernstige kritieken op sociaal-democratie en militarisme reeds grotendeels aangewezen op 'oudere jongeren' van Van Nu en Straks, dan was dat zeker het geval voor de uitwerking van het positieve gedeelte van hun programma, en zelfs in die mate dat zij onder de veelzeggende titel Anarchie geen leer beschouwingen opnamen van Vermeyleylen, waarin hij eigenlijk reeds begonnen was met het afleggen van zijn anarchistische gewaden (1) en die ook terzelfdertijd, al of niet gewild, een kritiek inhielden op de Ontwakers. Het anarchisme, aldus Vermeyleylen, won opvallend meer aan omvang dan aan diepte. Behalve bij enkele denkers als Kropotkin, Mesnil was het anarchisme net als het socialisme, tot een stelsel van oppervlakkige, absolute theorieën en geloofsartikelen geworden, waar de concrete analyse plaats had moeten maken voor abstracte begrippen als materialisme, klassenstrijd, enz. Zelfs Kropotkin moest eraan geloven. Aan hem werd een eng 18e eeuws rationalisme verweten, waarbij de rede alles wist te verklaren en geen plaats werd gelaten voor het onbewuste, de geheimen van het leven. Kropotkin werd bovendien nog in de schoenen geschoven niet te vertrekken van de eigen zelfstandigheid, de anarchie zelf, maar de filosofie van het communisme te laten primeren. In het algemeen waren de heersende theorieën eenzijdig, zij vertrokken van één enkel relatief groundbegrip waaruit zij alles afleiden; het ging om zogenaamde "ideeënlogiek", "logiek van een sectair" in fel contrast met de "logiek van het leven". Elkeen had zijn eigen logiek, aldus Vermeyleylen, en moest in plaats van het anarchisme van de stelsels een eigen bewustzijn uitbouwen. Het kwam er op aan het eigen sluimerend denken te activeren en als men dan toch een stelsel nodig had, een eigen stelsel uit te bouwen, en alleszins geen theorieën van buiten af over te nemen. De verspreiding van een leer kon goed zijn, maar die leer moest zelf eerst persoonlijk doorgemaakt worden. Het gevaar was niet denkbeeldig, verwittigde de individualist Vermeyleylen tenslotte, dat men op die wijze geïsoleerd kwam te staan. (2) In het reeds vermelde artikel Materialisme dat in het voorlaatste nummer verscheen, zou Ver-

(1) A. WESTERLINCK, o.c., p. 82-83.

(2) HALIEUS, Anarchie geen leer, - Ontwaking, 1-8-1896, p.57-59.

meylen het nog hebben over tal van anarchisten die het materialisme zonder denken aannamen als zijnde het gemakkelijkste, "zooals (voor hen) de anarchie de eenvoudigste oplossing (scheen) te zijn voor de sociale kwestie". (1)

Veel meer dan in deze stellingen van Vermeylen zullen de Ontwakers, althans de overtuigde onder hen, zich herkend hebben in het anarchisme van Mesnil, wiens artikels *Het Gezag* en *Het bewustzijn* ongetwijfeld beschouwd kunnen worden als de meest diepgaande uitwerkingen van het nauwelijks geëxpliciteerde programma van Ontwaking.

Het eerstgenoemde artikel van Mesnil betrof, de titel sprak voor zichzelf, een analyse van het gezag. Volgens Mesnil lag de oorsprong van het gezag in het godsbegrip. God was als wil boven en buiten de mens geponeerd en als dusdanig onbegrijpbaar voor de mens, die derhalve aangewezen was op een bemiddelaar. Deze tussenpersonen werden dan ook 'logischerwijs' met alle gezag bekleed, waarzonder een (goddelijke) orde ondenkbaar was. Ook de protestanten beriepen zich op een door openbaring meegedeelde onaanvechtbare waarheid, maar lieten via de sola fides-stelregel meer ruimte voor het vrij onderzoek. De 18e eeuwse filosofie achtte het godsbestaan onbewijsbaar, maar in praktijk vinden wij ook bij hen de godsidee terug, zo onder andere bij Kant met zijn "verplichtende morele wet". Analooch schoof de 19e eeuwse liberale burgerij het vrijdenken naar voren, maar handhaafde zij anderzijds de oude moraal.

De liberalen verwierpen god, maar hadden van de weeromstuit stoffelijk geweld, de katholieken hadden daarvoor hun moraal, nodig om hun gezag, hoe innig niet verbonden met het godsbegrip, te handhaven. De autoritaireren, anders gezegd de socialisten, hadden kerk en vaderland vervangen door een nieuw godsbeeld, maatschappij of mensheid genoemd, waaraan zij, veel meer dan de som van de vrije individuën, een eigen bewustzijn toekenden, waartegenover iedereen door middel van één stem als gelijke burger stond, zonder dat hierdoor, zo beweerden zij, de individuele vrijheid in het gedrang kwam. In dergelijk stelsel werd de denkwijze van de maatschappij bepaald door de meerderheid

---

(1) ID., Materialisme, - Ontwaking, 1-11-1896, p. 81-84.

der burgers en was op die wijze bindend voor alle burgers en dus ook voor alle individuën, wat men ook moge beweren, aldus Mesnil. Volgens Mesnil behoorde het echter tot de "natuurlijke strekking" van iedere mens, en hier zijn wij aan het positief gedeelte van hun programma toe, dat hij ernaar streefde zijn hele persoonlijkheid in alle richtingen uit te breiden. De mensheid of maatschappij naar voren schuiven als na te streven ideaal, was pure onzin. Immers de zogenaamde mensheid bestond onmogelijk buiten de individuën om. Het mens zijn, te kunnen zeggen: "Ik ben mens", was een eigenschap die wij gemeen hadden met eenieder en waardoor wij elkaar juist konden begrijpen. Het kwam er op aan ons "Ik", dit wil zeggen al onze eigenschappen en dus ook de eigenschap mens te ontwikkelen. Dan zouden wij een volle "ikheid", individu zijn, de mensheid zou er goed bij varen. De natuurlijke orde was volgens Mesnil de orde die iedereen in zichzelf kon ontdekken als wezenlijke noodwendigheid. (1)

Het bewustzijn vormde eigenlijk het slot van de artikelenreeks. De anarchistische beweging uit Van Nu en Straks. Hierin werd door Mesnil nogmaals benadrukt dat het natuurlijke streven van de mens zijn totale ontplooiing gold; in tegenstelling met wat de godsdienst, die dit zowat als zonde afschilderde, orakelde. De alomtegenwoordige "dwingende sfeer", vroeger verschillend van staat tot staat, verhinderde bovendien de verdere opkomst van grote persoonlijkheden als voorlopers van de anarchie. Voortaan was de vrijheid van één enkele persoon afhankelijk van de vrijheid van allen. Er speelde een nieuw essentieel bestanddeel in de heersende maatschappelijke crisis: het bewustzijn dat de mens zich inschakelde in de natuurlijke evolutie en geen afzonderlijk wezen was dat zomaar uit de lucht kwam gevallen. Het eindresultaat van deze vlugge bewustzijnsontwikkeling die aan de basis lag van de actuele crisis, situeerde zich op drie vlakken. Uiteindelijk zou de mens op moreel vlak in plaats van één of andere godheid zichzelf plaatsen. Op sociaal vlak zou het volk zijn rechten opeisen en daartoe zijn macht gebruiken, op biologisch vlak zou men de totale eenheid van het menselijk wezen - geest, lichaam, gevoelens - erkennen. Met andere woorden, de mens zou tot zelfbezit, niet in het minst door de betere kennis

(1) J. MESNIL, Het gezag, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 65-67.

van zichzelf, komen, er zou een spontane samenwerking tussen de individuen ontstaan. (1)

De invloed van Van Nu en Straks bij het tot stand komen van Ontwaking was niet gering. Verschillende van zijn redacteurs werkten bovendien flink mee om van het jonge blad iets degelijks te maken; de grote waardering die de Ontwakers voor Van Nu en Straks koesterden, moet ons dan ook niet verwonderen. In de ogen van de Ontwakers was Van Nu en Straks "puik", de Kritiek der Vlaamsche beweging "colossaal sterk", enz... Volmondig werd Vermeylen beaamd wanneer hij de Vlaamse beweging binnen het kader van een globale wereldstrijd voor ontvoogding en zelfstandigheid plaatste en het parlementarisme afwees. (2) De weinige keren dat de visie van Ontwaking op de Vlaamse beweging expliciet aan bod kwam, gebeurde dit trouwens nagenoeg altijd in het kader van een verdediging van Van Nu en Straks, "het tijdschrift van Vlaanderen" (3), tegen allerlei belagers, zoals daar waren De Vlaamsche School (4), maar ook La Société Nouvelle, dat anders wel op de nodige sympathie vanwege de Ontwakers kon rekenen, net als De Nieuwe Gids overigens, zoals blijkt uit de rubrieken Overzicht, Nieuw druksel en andere. Ofschoon Ressler beweerde Van Nu en Straks niet te verdedigen, werd toch, vrij identiek aan de visie van Vermeylen, gesteld dat een welbegrepen nationalisme geenszins tot vijandschap onder de mensen moest leiden; daarenboven kende het volk slechts zijn taal, "die taal moeten we spreken". Een wereldtaal was slechts mogelijk op lange termijn, aldus Ressler. (5)

-
- (1) J. MESNIL, Het bewustzijn, - Ontwaking, 1-12-1896, p. 89-91.
 (2) S. RABAUW, Kunst-Kroniek, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 4.
 (3) Overzicht, - Ontwaking, 1-7-1896, p. 60.
 (4) S. RABAUW, Diletantisme, - Ontwaking, 1/15-6-1896, p. 38-39; De Vlaamsche School (1855-1901), Antwerps kunstblad, dat tevens de bedoeling had de verfransing in Vlaanderen tegen te gaan en een eigen culturele ontwikkeling in aansluiting met de Vlaamse tradities bevorderen; vanaf 1888 nam J.E. Buschmann de leiding van het blad op zich, daarin bijgestaan door Pol de Mont die van 1897 officieel als hoofdredacteur fungeerde; R. VERVLIET, art. Vlaamsche School, De, - E.V.B., dl. II, p. 1856.
 (5) S. RABAUW, art.cit.; inzake La Société Nouvelle, cfr. supra, p. 98-99.

Nog veel harder werden P. Frédéricq (1) en andere "gezworen leiders onzer politieke, letterkundige en andere liefhebbersmaatschappijen", evenals de bladen Het Volksbelang (2) en het Tijdschrift van het Willemsfonds (3) aangepakt, omdat zij niet veel goeds wisten te vertellen over Van Nu en Straks, "het eenig frische en ernstige werk in de laatste jaren in Vlaamsch België aan het licht gekomen". (4) Het dertiende Nederlandsche Taal- en Letterkundig congres (5) was voor Ressler een welgekomen gelegenheid om eens te meer zijn gal uit te spuwen tegen de tra-

-
- (1) P. Fredericq (1850-1920), hoogleraar in de Nederlandse letterkunde en nationale geschiedenis, achtereenvolgens te Luik en te Gent; liberaal gemeenteraadslid te Gent; tijdens de eerste wereldoorlog gevangen genomen wegens verzet tegen de vernederlandsing van de Gentse universiteit; na de oorlog een tijdlang rector van die universiteit; medewerker vanaf 1863, redacteur vanaf 1883 van Het Volksbelang; voorzitter van de Gentse afdeling van het Willemsfonds (1887-1920); in 1894 één der medeoprichters van het Hooger Onderwijs voor het Volk; evenals in 1903 van het Vuylsteke-fonds, dat de publicatie van Vlaams-vrijzinnige werken wilde bevorderen; van zijn hand is Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging (1906-1909); pragmatisch voorstander van de vernederlandsing van de Gentse universiteit; als voorstander van de culturele integratie met Nederland, actief in het Algemeen Nederlands verbond en in de Nederlandse Congressen; zowat de officieuze ideoloog van het liberaal flamingantisme; W. PREVENIER, art. Fredericq, Paul, - E.V.B., dl. I, p. 538-539.
- (2) Het Volksbelang, oudste liberaal Vlaams weekblad met als oprichters (in 1867) Julius Sabbe, M. Rooses, J. Vuylsteke, A. Hoste, J.F.J. Heremans, A. Cornette en A. Prayon; circa 1900 toonaangevend voor de Vlaamse liberale lijn, doctrinair en gekant tegen de afscheiding van de vlaamsgezinden uit hun eigen partijformaties; P. VAN BRABANT, art. Volksbelang, Het, - E.V.B., dl. II, p. 1941-1942.
- (3) Het Tijdschrift van het Willemsfonds (1896-1905), was het tijdschrift van het naar J.F. Willems genoemde vlaamsgezinde, doch loyaal Belgische, Willemsfonds dat in 1851 werd opgericht en vanaf 1862 o.i.v. Vuylsteke steeds meer de liberale toer opging; in 1906 werd het blad opgevolgd door De Vlaamse Gids; M. BOTS, art. Willemsfonds, - E.V.B., dl. II, p. 2081-2085.
- (4) Overzicht. Te pronk, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 70-71.
- (5) Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen was de specifieke benaming van de Nederlandse Congressen tijdens de periode 1854-1912; de Nederlandse congressen startten in 1849 en hadden de culturele integratie tussen Vlaanderen en Nederland op het oog; het congres van 1896 ging door te Antwerpen en stond onder leiding van M. Rooses; J. BEYERS-BELL, art. Nederlandse congressen, - E.V.B., dl. II, p. 1063; K. DE CLERCK, art. Nederland-Vlaanderen, - E.V.B., dl. II, p. 1044-1046.

ditionele Vlaamse bewegers en zich achter Van Nu en Straks te stellen. Het congres was van "nulleen generlei waarde" voor de verhoging van het "stambewustzijn", de verbetering van de dramatische kunst en het taalonderwijs. In plaats van wensen te uiten inzake aanpassingen van de terminologie van het strafrecht, zou men beter dat recht zelf aanpakken, en wat betreft de eis van een Vlaamse hogeschool, was het onbegrijpelijk dat men er niet aan dacht die, naar het voorbeeld van de Université nouvelle, zelf op te richten. (1) Net als de Van Nu en Straksers hadden de Ontwakers ook een "vroome vereering voor den koenen en edelen jongeling, onzen stam en onzer kunst al te vroeg ontruikt" (2), Albrecht Rodenbach, "baanbreker" van de Vlaamse letterkunde (2), van wie zij trouwens stukken overnamen. (4) Met Rodenbach pleitten de Ontwakers ook voor een Vlaams herop-leven in al zijn eigenheid van aard, zeden, gedachten, gebruiken, handel, kunst, wetenschap. en nijverheid. (5)

Niet alleen wanneer het ging om de verdediging van Van Nu en Straks kreeg de traditie het aan de stok met Ontwaking, het blad der jongeren was ook in het algemeen weinig mals voor de 'ouderen', zoals Frans Netscher van De Hollandsche Revue (6), maar nog veel minder voor Lodewijk Opdebeek van Vlaamsch en Vrij (7), wiens werkje De Boerenkrijg door Baekelmans zonder

-
- (1) S. RABAUW, Het 13e Nederlandsch Taal- en Letterkundig congres, - Ontwaking, 1-10-1896, p. 73-75.
- (2) A. RODENBACH, Festival, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 75.
- (3) S. RABAUW, art.cit.
- (4) A. RODENBACH, art.cit., ID., De eed op het Rüttli, - Ontwaking, 1-10-1896, p. 78-80.
- (5) Van Albrecht Rodenbach, - Ontwaking, 1-8-1896, p. 64.
- (6) BALAQ, Nieuw druksel, De Hollandsche Revue, - Ontwaking, 15-5/1-6-1896; Overzicht, - Ontwaking, 1-11-1896, p. 86. F. Netscher (1864-1923), Nederlands schrijver, introduceerde het naturalisme in Nederland, één der eerste medewerkers van De Nieuwe Gids; redacteur en medeoprichter van De Hollandsche Revue; Art. Netscher, Frans; - G.W.P., dl. XIV, p. 80.
- (7) L. Opdebeek (1869-1930), literator, uitgever, en journalist; actief in De Distel; hulpsecretaris van het 13e Nederlands Congres; hoofdredacteur van Vlaamsch en Vrij; anti-activistisch tijdens de eerste wereldoorlog; legde in zijn vlaamsgezinde overtuiging het accent op de sociaal-economische betekenis van de Vlaamse kwestie; als literator een laatromantische overgangsfiguur vóór Van Nu en Straks; W. VAN ROOY, art. Opdebeek, Lode, - E.V.B., dl. II, p. 1147.

pardon, zij het anoniem, werd afgekraakt (1), waarna zich een vinnige uitwisseling van lieve woordjes ontwikkelde.

Tot slot kunnen wij misschien aanstippen dat de eerste reeks van Ontwaking misschien wel een tijdschrift van sociologie en kunst, of beter literatuur (voornamelijk van de kant van de Antwerpse jongeren) was geworden, maar nauwelijks van wetenschap. Vrijwel ieder nummer bevatte op één of andere wijze sociologisch geschrijf, hetzij als artikel, hetzij in de vorm van kortjes, wat proza, wat poëzie, een zeldzame keer ook wat toneel, wat kunstkritiek, ofschoon zelden over andere takken van de kunst dan de literatuur, maar vrij zelden daarentegen werden wetenschappelijke bijdragen opgenomen.

---

(1) Overzicht. De Boerenkrijg van Lod. Opdebeek, - Ontwaking, 1-7-1896, p. 60-61.

C. Reacties op Ontwaking : het Vlaams literair establishment, Van Nu en Straks, het Vlaamse en Nederlandse anarchisme en niet te vergeten de politie

Bij de aankondiging van Ontwaking in 1895 had De Vrije Pen zich afgevraagd "of het zich tegen denzelfden hinderpaal als zijn voorganger '(Van Nu en Straks) dood zal loopen... blijft af te wachten". (1) Voor het eerbiedwaardige Vlaamsch en Vrij was het stichten van nieuwe tijdschriften "eene verzwakking van krachten". Volgens Vlaamsch en Vrij bestond voldoende mogelijkheid, "welke inrichting men ook aankleve", om zijn bijdragen, als zij dat waard waren uiteraard, te plaatsen in de bestaande tijdschriften. De laatste tijd waren diverse tijdschriften "der zoogezegd jongere strekking" geboren; "doch ... in hun wieg versmacht". "Eendracht maakt macht" moest hier de leus zijn, "daarom kon Vlaamsch en Vrij de pogingen der twee voornoemde heeren (Resseler en Van Nerum) niet ondersteunen." (2) Wanneer Ontwaking dan toch verscheen, noemde hetzelfde Vlaamsch en Vrij het eerste nummer niettemin flink en wenste het de jongeren, ondanks "hun stijve halsbandje der pretentie" veel geluk. (3) Vrij snel echter, wanneer bleek dat Ontwaking onvermurwbaar ten strijde trok tegen al wat naar de gevestigde Vlaamse letterkunde rook, zo ook tegen Vlaamsch en Vrij, daalde de relatieve waardering vanwege Vlaamsch en Vrij voor Ontwaking tot ver beneden het vriespunt. Ontwaking heette dan een "kinderblad te zijn", uitgegeven door "zestienjarige recensoren", gespeend van alle talent of doorzicht, "straatjongens", "die voor enkele maanden nog kwamen smeken om hun poespasproza op te nemen"; "doch het was meestal niet goed genoeg". Wat zij in Ontwaking

-
- (1) De Vrije Pen, 15-9-1895, p. 4;
De Vrije Pen (1893-1896), het vlaamsgezind weekblad van de oudere generatie van vrijzinnige studenten aan het Antwerpse atheneum o.l.v. T. Angermille en A. Monet; O. DE SMEDT, o.c., p. 17.
- (2) Vlaamsch en Vrij, 22-9-1895, p. 591-592.
- (3) Vlaamsch en Vrij, 12-4-1896, p. 240-241.

schreven, was "uitzinnig en onheus", "onleesbare poëzie", "potsierlijk en kwajongenachtig proza", of nog "scheldproza", "onhebbelijke praat over anarchie en zoogenaamde sociologie", "te vergaande bewondering", kortom op enkele lichtpuntjes na was Ontwaking "algemeen toch zoo groen". (1) Vrij ironisch trok men bovendien in twijfel of een vrij orgaan (als Ontwaking) gevreesd werd, zoals Ressler in zijn redactioneel had geschreven. (2) In ieder geval: "als de ouderen nu niet klappertanden is dat alleszins dat schuld niet van de Ontwakers", aldus Vlaamsch en Vrij. (3) Een andere gevestigde waarde, uit Nederland dan, Frans Netscher had het in De Hollandsche Revue niet op met het scheldende, "onfatsoenlijke" Ontwaking, dat bovendien een bepaalde "overdreven bewondering" koesterde. (5) Het Antwerpse satyrisch blad Tybaert De Kater formuleerde het als volgt: "Die mannen van de inslaapvalling, ge weet, awel, die admireeren Van Nu en Straks. Hoe zei die Franschman? Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire?" (4)

-
- (1) L. OPDEBEEK, Een staaltje kritiek, - Vlaamsch en Vrij, 9-8-1896; waarop Ontwaking zich nauwelijks verwaardigde te reageren en gewoon enkele van de door Opdebeek gebruikte predicaten vermeldde, De heer Lodewijk Opdebeek en de zestienjarige "recensors" van Ontwaking, - Ontwaking, 1-9-1896, p. 71; Vlaamsch en Vrij, 11-10-1896, p. 663.
- (2) DE REDACTIE, Aan de lezers, - Ontwaking, 1/15-4-1896, p. 1-2; Vlaamsch en Vrij, 12-4-1896, p. 240-241.
- (3) Vlaamsch en Vrij, 7-6-1896, p. 168.
- (4) Tybaert De Kater, 26-4-1896, p. 1.
Tybaert De Kater. Een weekblad voor verstandige lieden. Opgesteld door zeven filosofen, was een Antwerps vlaamsgezind wekelijks verschijnend hekelblad, dat verscheen vanaf 1896 en uitgegeven en gedrukt werd door L. Janssens (dit tot 1898); L. Janssens was redacteur geweest aan het niet partijgebonden, vlaamsgezind, aanvankelijk progressief, later katholiek conservatief Het Handelsblad; uitgever ook van het apolitieke ontspanningsblad Het zondagsblad van Antwerpen en vanf 1888; H. DE BORGER, o.c., p. 329, 559, 600, 678.

Maar Ontwaking stootte niet overal op verzet. De gek, in casu Van Nu en Straks, stond logischerwijs vrij genegen tegenover de andere gek, Ontwaking, die hem bewonderde. Een Vermeeylen bijvoorbeeld abonneerde dadelijk; zegde bovendien vrij vlug na het verschijnen zijn medewerking toe en liet zich aan Ressler in lovende woorden uit over Ontwaking : "zo persoonlijk opgesteld, wat stijl en gedachten betreft". (1) Mesnil zou op zijn beurt op een gelijkaardige wijze reageren. (2) Ook Karel van de Woestijne schaarde zich na een aanvankelijk misverstand tenvolle achter Ontwaking en ging ook meewerken (3); net als De Meyere, die volgens van de Woestijne zou geschreven hebben : "Het begint goed te worden in Carthage te leven : de gemoederen beginnen te ontwaken, daar is onderaardsche werking." (4) Een vrij expliciete omschrijving van de rol die een Van Nu en Straker aan Ontwaking wou toekennen, werd als wij Baekelmans mogen geloven, door de Bom, eveneens medewerker aan Ontwaking, geformuleerd. Voor de Bom hadden slechts twee bladen reden van bestaan en dus geen derde Van 't jonge Vlaanderen met Baekelmans en andere : ten eerste Van Nu en Straks, "waarin de krachten zouden staan", ten tweede Ontwaking, "waarin wordende krachten zouden werkzaam zijn". (5) De medewerking van Streuvels aan Ontwaking was in tegenstelling met die van Karel van de Woestijne slechts eenmalig en, kon men reeds vragen stellen over zijn verhouding ten aanzien van de wereldbeschouwing van Van Nu en Straks, dan was zijn kritiek op Ontwaking helemaal niet mals. De vorm van Ontwaking werd door Streuvels "wat armtierig" en een "beetje goedkoop" geacht, het literaire gehalte, daar kon over gepraat worden, maar de "sociologie" : "met dat vak houd ik het niet hoog op - maar ik heb toch mijne meening, en 't schijnt dat die erg verschilt met die van Ontwaking". Afbreken met "den ouden

-
- (1) A.M.V.C., V.N.S., Vermeeylen aan Ontwaking, 10-4-1896, Vermeeylen aan Ressler, 14-7-1896.
  - (2) A.M.V.C., V.N.S., Mesnil aan Ressler, 27-7-1896.
  - (3) A.M.V.C., V.N.S., van de Woestijne aan Eelen, 25-4-1896, 30-4-1896.
  - (4) A.M.V.C., V.N.S., van de Woestijne aan Eelen, 30-4-1896, De Meyere aan Ressler, 4-7-1896.
  - (5) A.M.V.C., V.N.S., Baekelmans aan Streuvels, 13-7-1896; de Bom wou Streuvels tegen Baekelmans in van medewerking doen afzien van het op te richten blad "Van 't jonge Vlaanderen" en zou er trouwens in slagen Streuvels te monopoliseren voor Van Nu en Straks; G. SCHMOOK, art.cit., p. 343-346.

slenter" was heel goed; aldus Steuvels, maar een afbreker moest ook kunnen opbouwen, daar kwam het uiteindelijk op aan! "k Had wat meer onpartijdigheid gewild over dat punt." "Tot nu toe lijkt Ontwaking te stijf op een socialistisch propaganda-blaadje." Toch besloot Streuvels om, zij het slechts één maal, mee te werken aan Ontwaking, "een nuttig werk", "ik zal de eerste zijn om op de oude-slenter-manieren te hameren, zonder daarvoor juist anarchist te zijn". (1) G. Schamelhout van zijn kant had echter genoeg aan een korte zinswending om zijn gebrek aan waardering voor Ontwaking uit te drukken: "jammer dat het zoo zwak is ... door jonge kerels hier uitgegeven met een naief geestdriftige aankondiging van V.N. en S. in 't 1e nummer". (2) De Van Nu en Straksers mochten dan meestal meewerken aan Ontwaking, zij achten het kleine tijdschrift blijkbaar niet voldoende belangwekkend om het te vermelden in hun eigen blad. (3)

Wij konden ook enkele sympathiebetuigingen uit Nederland noteren en dan vooral uit libertaire kringen, met name van A.B. Soep (4), evenals van een zekere Biersma, die hoopte "op de bloei en verwezenlijking van het gestelde ideaal Ontwaking: tot tolk te maken der breedste opvattingen omtrent kunst en sociologie." (5)

Over de ontvangst van Ontwaking in Vlaamse anarchistische milieus weten wij erg weinig, doch wij vermoeden dat het blad er niet erg veel respons genoot. Er bestaat wel een franstalige brief van een zekere G. De Clercq aan Ressler om te informeren naar de vergadering van de jonge libertairen en waarin de vraagsteller aan Ontwaking toewenste: "que la bienvenue soit à ce champion nouveau de la bonne cause ...". (6) Maar wellicht veel meer betekenisvol was de reactie van een spilfiguur van het Mechelse anarchisme, J. Bus; ondanks zijn sympathie was de prijs veel te hoog voor wat het eigenlijk was, niets "om mee onder het volk te werken", bovendien waren er al zoveel bladen. (7)

(1) A.M.V.C., V.N.S., Streuvels aan Baekelmans, 19-4-1896.

(2) M. HEGENSCHIEDT-HEYMAN, o.c., p. 100; A.M.V.C., V.N.S., Schamelhout aan Hegenscheidt, 6-4-1896.

(3) T. PENNEMAN, o.c., p. 52.

(4) A.M.V.C., R 394, B, Soep aan Ontwaking, 13-4-1896.

(5) A.M.V.C., R 394, B, Biersma aan Rabauw, 27-4-1896. .../...

Dit was waarschijnlijk gebrek aan Vlaamse anarchistische respons, kon echter niet wegnemen dat andere belangstelling, politionele ditmaal, aan het blad werd betoond, maar misschien is dit niet noodzakelijk een criterium om het belang van een onderneming te schatten. In ieder geval werden bij een aantal medewerkers enkele weken na het verschijnen van het eerste nummer door de "veiligheid" een bezoek aan huis gebracht. (1) Na de vermelding in De Koophandel dat de Ontwakers merendeel oudleerlingen van het atheneum waren, moet de prefect van die instelling haastig in zijn pen gekropen zijn om er bij de redactie van Ontwaking op aan te dringen af te drukken dat er geen leerlingen van het atheneum aan het blad meewerkten, waarop Ressler zich afvroeg "welke schande dit voor 't atheneum zou kunnen wezen?" (2)

.../...
 (6) A.M.V.C., R 394, B, De Clercq aan Ressler, 18-4-1896.

(7) A.M.V.C., R 394, B, Bus aan Ressler, april 1896.

(1) L. BAEKELMANS, In de spiegelbollen, p. 47-48; De Koophandel, 1-5-1896; S. RABAUW, Een protest, - Onze Vlagge, 1-1-1898, p. 37-40; volgens Ressler (Rabauw) werden medewerkers ondervraagd, druk op de ouders uitgeoefend, een familielid van hem moest mee naar het politiebureau; toen hij zelf ging verwees de commissaris naar een ministeriële brief waarin over "dien heer" meer inlichtingen gevraagd werden; het hekelend artikel in De Koophandel zou van A. Moortgat geweest zijn; T. PENNEMAN, c.c., p. 46, die verwijst naar een vraaggesprek met L. Baekelmans van 13-2-1958; volgens Moortgat zou men huiswasking, gecombineerd met ondervraging ondernomen hebben bij Eelen, Tolkowsky, Franco, Baekelmans, Ressler, "grotendeels oudleerlingen van het atheneum"; A. Moortgat (1862-1927), publicist, leraar aan het Antwerpse atheneum, stimulerende invloed op de Vlaamsche Kring, hoofdredacteur De Koophandel (1895-1897) en diens opvolger De Nieuwe Gazet (1897-1899); na de 1e wereldoorlog wegens activisme uitgeweken; bezoeker van de kapel; L. SIMONS en J. BRANS, art. Moortgat, Antoon, - E.V.B., dl. II, p. 980.

(2) Varia, - Ontwaking, 15-5/1-6-1896, p. 32.

BESLUIT

De contacten met een aantal Antwerpse medewerkers van Van Nu en Straks, de verschijning van dit tijdschrift en dan vooral van de tweede reeks in 1896 met de anarchistische geschriften van A. Vermeylen en J. Mesnil waren van die aard dat zij binnen Elck wat wils, het in de loop van 1894 opgerichte literair genootschap dat overwegend uit leden van de Vlaamsche Kring (de vrijzinnige vlaamsgezinde studentenkring aan het Antwerpse atheneum) bestond, een ware paleisrevolutie teweeg brachten. De revolutionaire boodschap van Van Nu en Straks verdeelde Elck wat wils onherroepelijk in twee kampen. Uiteindelijk zouden de anarchiserende scheurmakers in het spoor van Van Nu en Straks eruit trekken om onder de bezielende leiding van Victor Ressler hun eigen leventje te gaan leiden en in april 1896 met een bloedeigen orgaan Ontwaking van wal te steken : hoe genegen men Van Nu en Straks ook mocht zijn, men wilde hoegenaamd niet opgeslorpt worden door deze grote broer.

Werd men niet opgeslorpt door Van Nu en Straks en kon men zeker de eerste helft van de jaargang het tijdschrift volkrijgen met de bijdragen van de eigen Antwerpse jongeren, waarvan de meesten de schoolbanken nauwelijks verlaten hadden, dan deed men naar het einde toe, wellicht uit noodzaak, steeds meer een beroep op de oudere jongeren van Van Nu en Straks : A. Vermeylen, J. Mesnil en E. de Bom, die op de keper beschouwd, samen met Ressler nagenoeg alle ideologisch geschrijf in het blad voor hun rekening genomen hebben, in die mate dat een Vermeylen zelfs impliciete kritiek aan het eigen anarchistisch adres van Ontwaking kon leveren, wjl de Antwerpse jongeren vooral literair presteerden. Het tijdschrift dat trouwens als ondertitel Kunsten Wetenschappen Sociologie had meegekregen, kon het op het vlak wetenschappen ook niet waarmaken. Ontwaking werd een overwegend literair-sociologische uitgave, waarbij de sociologie van een anarchistische makelij scheen te zijn, maar anderzijds geenszins de weerspiegeling was van een goed uitgewerkte anarchistische overtuiging, uitzondering gemaakt voor Mesnil uiteraard. Alvast op dat vlak was Ontwaking geen hoogvlieger. Het anarchisme van Ontwaking spitste zich bovenal toe op de negatieve aspecten van deze doctrine : Ontwaking was antipolitiek

(en dus antiliberaal), antiparlementair en logischerwijs ook antisociaal-democratisch, de sociaal-democraten wier reformisme, politiek en parlementair opportunisme, autoritarisme en pseudo-wetenschappelijk materialisme hen niet in dank werd afgenomen. Hoezeer men aangewezen was op het rode boekje van Mesnil De anarchistische beweging bleek uit het accent dat naar het voorbeeld van Mesnil gelegd werd op het antimilitarisme, als een essentieel de gezagsmaatschappij ondermijnende kracht.

Ontwaking mocht dan geen flamingantisch blad zijn, zijn medewerkers konden hun traditionele vlaamsgezinde overtuiging niet verzwijgen en hier bleek vooral Vermeylens Kritiek een stempel gedrukt te hebben op hun gedachten. De traditionele, ondermeer liberale flamingantische voormannen, als de Mont, Rooses, Fredericq en dergelijke hadden voorgoed afgedaan, net als de smaakmakende tijdschriften op vlaamsgezind en Vlaams literair gebied, die twee waren nauw verbonden, Vlaamsch en Vrij, De Vlaamsche School, Het Volksbelang, het Tijdschrift van het Willemsfonds, niet in het minst omwille van hun vijandigheid ten aanzien van Van Nu en Straks. Met Vermeylen ging Ontwaking parlementarisme, enge taalstrijd en pangermanisme verwerpen en de Vlaamse beweging op een anarchistische leest schoeien. Een groot respect had men ook om dezelfde motieven als Van Nu en Straks, voor de Westvlaamse flamingant van katholieke huize, Albrecht Rodenbach.

Al bij al was Ontwaking een produkt van de fin-de-siècle, met zijn voortdurende vermenging, in Frankrijk, maar voor een stuk ook in België, van decadentisme, symbolisme, de kunstwereld in het algemeen met anarchisme en socialisme. Zijn medewerkers waren in de eerste plaats vrijzinnige, vlaamsgezinde jongeren, antibourgeois en ook een tikkeltje bohémien, met ontegensprekelijke anarchistische trekken, bij de enen een weinig blijvend literair anarchisme, zoals bij de meeste Van Nu en Straksers, bij de anderen al wat meer overtuigd, zoals bij Ressler en in mindere mate ook Baekelmans, die betrokken waren bij de anarchistische groepsvorming te Antwerpen in die tijd.

Wij geloven niet dat Ontwaking anno 1896 ooit veel weerklank gevonden heeft : het is uiteindelijk een vrij plaatselijk

fenomeen gebleven met zijn meeste weerklank wellicht onder de Antwerpse vlaamsgezinde vrijzinnige jeugd en de daar aan de gang zijnde anarchistische groepsvorming, en zij het minder sterk, in de groep rond Van Nu en Straks; meer ook dan een individuele respons zal men vanuit anarchistische en literair Nederland niet gekend hebben; evenmin kon het anarchiserende Ontwaking van flamingante, kleinburgerlijke jongelingen de, overigens niet zeer grote, anarchistische beweging in Vlaanderen aanspreken. Het literair establishment anderzijds onthaalde het kleine Ontwaking op veel scepticisme of zweeg het gewoon dood. In de ogen van de Van Nu en Straksers tenslotte was Ontwaking een blad van "wordende krachten" die zij meenden onder de arm te moeten nemen.

Einde 1896 stierf de eerste reeks van Ontwaking een vroege dood. Toch was het anarchisme van de Antwerpse vlaamsgezinde vrijzinnige jeugd geen ééndagsvlieg.